

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

2(02)

U-45

03 AUG 2009

280 2(02)
U-45
682-42
ուչ.

Կ Ա Ր Գ

ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՅ Ս. ԵԿԵՂԵՅԻՈՅ

Գ Ա Ս Ա Գ Ի Դ Գ

ԹԵՄԵԿԱՆ, ԺԽԵԿԱՆ ՀՈԳԵՐՈՐ, ՊԵՏԵԿԱՆ ԵՒ ՋԸ-
ՂԱՔԱՅԻՆ ԳՊՐՈՅՆԵՐԻ ՀՄՄԸՐ

1004
15861

Կ Ա Ղ Մ Ե Յ

ԳԻՒՏ ԱԻԱԳ ԲԱՀԱՆԱՅ ԱՂԱՆԵԱՆՅ

Հիմնգերոյ սպարաբիւն

35 Ե.Ա.ԲԱՎ.

ԹԻՖԼԻՉ 1902

Տպարան „ՀԵՐՏԻՍ“ Մալաթ. փող., 15.
(43)

6 FEB 2013

499

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 31 Августа 1904 г.

Հ Ր Ա Մ Ա Ն Ա Ի

Տ. Տ. ՄԿՐՏՉԻ Ա.

ՎԵՀԵՓԱԹ ԵՒ ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Գ Ի Ի Ա Ն

ՎԵՀ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Թ. 309

յ13 Կարգի 1899 թ.

Տիիիս

Բարձր Արժանապատիւ

Տ. Գիտ աւագ քահանայէ.

Աղանկանց

Զմատուցեալսն ընդ յայտարարութեանս զդասագիրքն Կրօնագիտութեան որ ընդ անուամբս «Կարգ Աստուածապաշտութեան Հայաստանեայցս ս. Եկեղեցւոյ» եւ զպատկերսն զարդուց, զգետուց եւ անօժոց գործ ամելոց 'ի մերս եկեղեցւոջ, արժանի հաւանութեան գտեալ ի կողմանէ Նորին Ա. Օժուռեան Վեհափառ Հայրապետի ազգիս, Նորին Սրբութիւն բարեհաճեցաւ մտկադրել ի վերայ յայտարարութեան այսպէս «Թոյլատրեմք ի հրատարակել», պատուիրելով նաեւ Գիւանիս մտկադրել ըստ հրամանի իւրում ի վերայ մատուցեալ պատկերաց զթոյլտուութիւն հրատարակութեան նոցին, որ եւ Գիւանս կատարելով ընդ այսմ վերադարձուցանէ Ձեզ:

Դիւանապետ ԿՈՐԻԻՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Յ Ա Ն Կ

Ա. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՂՏՈՒԹԻՒՆ

- ա. Ի՞նչ է Աստուածապաշտութիւնը.
- բ. Սահմանողը.
- գ. Տեսակները.
- դ. Եղանակը.
- ե. Կոչնակ եւ զանգակ.
- զ. Լեզուն.
- է. Հասարակաց Աստուածապաշտութեան մասերը.

Բ. ՍՐԲԱԶԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

- ա. Խաչակները.
- բ. Երկրպագել եւ գլուխ խոնարհեցնել.
- գ. Ծնրադրութիւն.
- դ. Խնկարկել.
- ե. Օրհնել խաչով, աւետարանով եւ այլն.
- զ. Թափոք եւ անդաստան.
- է. Նախատօնակ.
- բ. Հսկումն.

Գ. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՂՏՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԸ—ԵԿԵՂԵՅԻ

- ա. Արեւելեան եւ Արեւմտեան եկեղեցի.
- բ. Տաճարի ձեւը.
- գ. Եկեղեցու մասերը.
 - Գաւիթ.
 - Ատեան.
 - Դաս.
 - Աւաղան.
 - Քեմ կամ ամբիոն.
 - Սեղան.
 - Վարագոյր.
 - Խաչկալ.

Ընծայարան կամ խորհրդանոց.
 Սարկաւագատուն կամ խորան.
 Եկեղեցու հիմնարկէջը.
 » նաւակատիրքը.
 » օժոււմը.

Դ. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՀՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՀՏՕՆԵԱՆԵՐԸ—
 ՆՈՒԻՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ ԵԿԵՂԵՅՈՅ

- ա. Հայրապետ.
- բ. Եպիսկոպոս.
- գ. Վարդապետ.
- դ. Քահանայ.
- ե. Սարկաւագ.
- զ. Կիսասարկաւագ.
- է. Ջահրնկալ.
- ը. Երդմնեցուցիչ.
- թ. Դպիր կամ ընթերցող.
- ժ. Դռնապան.

Ե. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՀՏՈՒԹԵԱՆ ՍՊԱՄՆԵՐՆ ՈՒ ԱՆՕԹՆԵՐԸ

- ա. Սկիհ.
- բ. Մաղմայ.
- գ. Մասնատուփ.
- դ. Բաժակաման.
- ե. Խնկանոց կամ բուրվառ.
- զ. Տապանակ կամ խնկաման.
- է. Խաչվառ կամ վառ.
- ը. Քշոց.
- թ. Խաչ.
- ժ. Միւռոնաչիչ, աղանի.
- ժա. Կոնք, դոյլ, դենջակ կամ թաշկինակ.
- ժբ. Պատկեր.
- ժգ. Գրակալ.
- ժդ. Աշտանակ, կերոն, մոմ, ջահ.

Զ. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՀՏՈՒԹԵԱՆ ԶԳԵՍՏՆԵՐՆ ՈՒ ԶԱՐԴԵՐԸ

- ա. Ընդհանուր զգեստներ.
 Արեմ.
 Վեղար.
 Փիլոն.
 Գաւազան—օձազարդ և հովուական.
 Մատանի.
 Հողաթափ.
- բ. Սարկաւագի, կիսասարկաւագի և դպիրների ըզգեստներ.
 Հապիկ.
 Ուրար.
 Բազկուրար.
- գ. Քահանայի զգեստներ.
 Սաղաւարտ.
 Հապիկ.
 Փորուրար.
 Գօտի.
 Թաշկինակ.
 Բազպան.
 Վակաս.
 Հուրջառ կամ նափորտ.
- դ. Եպիսկոպոսական զգեստներ.
 Թագ կամ խոյր.
 Արտախուրակներ.
 Եմիփորոն.
- ե. Հայրապետական զգեստներ և զարդեր.
 Կոնքեռն.
 Արծուէգորդ.
 Ասա.

Է. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՀՏՈՒԹԵԱՆ Ս. ԳՐԳԵՐԸ

- ա. ս. Աւետարան.

բ. Ժամագիրք—Հասարակաց կարգ աղօթից.

Ընդհանուր գիտելիք.

Գիշեր ժամու աղօթք.

Առաւօտեան.

Արեւադալի.

Երրորդ ժամու.

Վեցերորդ ժամու.

Իններորդ ժամու.

Երեկոյեան.

Խաղաղական.

Հանդստեան.

գ. Չարական.

Չայներ.

Համառօտութիւններ.

դ. Ճշտոյ գիրք.

ե. Խորհրդատետր կամ պատարագամատոյց.

ս. Պատարագ.

Մահմանողը.

Նիւթը.

Կատարողը.

Օրերը.

զ. Տաղարան.

է. Տօնացոյց.

ը. Մաշտոց—Առ ձեռն և Մայր.

թ. Կանոնագիրք.

ժ. Յայնամուտք.

Ը. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՋՏԱԿԱՆ ԵՖՍԵՐ

ա. Խորհուրդների կատար. ծէսերը—ևօթն խորհուրդ.

բ. Տօներ.

Անշարժ.

Չարժական.

Տէրունական.

Աստուածածնի.

Սրբոց.

Տօնական յատուկ շարաթիւեր.

Աւագ տօներ.

գ. Նիւթական եկեղեցու կաղնակերպութիւնը.

դ. ս. Խաչի, սրբոց մատուցների և պատկերներէ յարդութիւնը.

ե. Պահք և ծով.

Պահքի տեսակներ.

զ. Սրբազան արարողութիւններ.

Խաչալուայ.

Ննջեցելոց թաղումն.

Մաղթանք.

Կալօրհնէք և հնձանօրհնէք.

Մատաղ.

Զգեստ, սկիհ և մաղղմայ օրհնել.

է. Հոգեոր աւանդութիւններ.

Մասն.

Ժամոց, յիշելիք, գանձանակ.

Ուխտ.

Սեղան.

Ուռ բաժանելը.

Կարագ բաժանելը.

Հրավառութիւն.

Աղանի թուցնելը.

Յ Ա Ն Ե Լ Ո Ւ Ա Ժ

ԳՈՐԾԵԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գ Ր Ա Կ Ա Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

(Բացի մեր հին մատենագրութիւննց այս դասագիրքը կազմելիս օգուտ եւ քաղել նաեւ հետեւեալ նորագոյն գրուածներէց):

Այլազեան Գ. եպ. Աստուածպաշտութիւն (անտիպ): Գանձարան ուխտականութեան. Ն. Նախիջևան. 1790: Գիրք մեկնութեան. Իզմիր. 1759:

Թորոս Զուղայեցի. նուիրապետութիւն Հայ եկեղեցւոյ 1892 Երուսաղէմ (յաւելուած օրացուցի):

— — Խորհուրդ ս. պատարագի 1891 Երուս. (յաւելուած օր.):

Մանգինեան Ստ. ք. Աստուածպաշտութիւն. 1872: Յովհանն Կարնեցի. համառօտ մեկնութիւն ս. պատարագի. 1802 (գրչ.):

Տէր Սարգսեան Սահ. ք. քննական կրօնագիտութիւն, Կ. Պօլիս 1874:

Օրմանեան Մաղ. եպիս. Աթու Հայաստանեայց. Վաղարշապատ, 1886:

Ա. Տէր-Միքիլեան. Հայաստ. առաք. ուղղ. ս. եկ. և իւր ս. կարգը. Վաղ. 1897:

Ա. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԻՒՆ

Ա. Ինչ է ասուածպաշտութիւնը

Աստուածպաշտութիւնը այն ծառայութիւնն է, որ մատուցանում ենք Աստծուն. իսկ Աստուածպաշտութեան կարգը այն արարողութիւններն ու ծէսերն են, որոնք կատարւում են եկեղեցիներում հրապարակով:

Մենք պարտաւոր ենք մեր հօգին և զգացմունքները վեր ուղղել դէպի Աստուած և պաշտել նորան բոլոր սրտով. պէտք է խոստովանինք, որ նա է մեր տէրն ու արարիչը և մենք ոչինչ ենք նորա առջև. պէտք է շնորհակալ լինինք նորա տուած ողորմութիւնների համար, զղջանք մեր մեղքերը, հայցենք նորա դթութիւնն ու օրհնութիւնը և կատարենք նորա պատուէրները:

Բ. Ասուածպաշտութեան սահմանադր

Աստուածպաշտութեան գլխաւոր հիմնադիրն է մեր տէր Յիսուս Քրիստոսը և նոյնը հաստատեցին առաքեալները. ինչպէս ասում է Պօղոս առաքեալը. — «Կրթեա՛ զանձն»

քո յաստուած պաշտութիւն, զի մարմնոյ կըրթութիւնն՝ առ սակաւ ինչ օգտակար է, իսկ աստուած պաշտութիւն առ ամենայն ինչ օգտակար է և զաւետիս կենաց ունի՝ զարդիս և զհանդերձելոյն»*):

Իսկ մեր եկեղեցու աստուած պաշտութեան կարգերի ու արարողութիւնների հիմքը դրին Ս. Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալները, որոնք՝ նորա ապագայ կարգաւորութիւնը յանձնեցին իրանց յաջորդ եպիսկոպոսներին:

Աստուած պաշտութեան կարգերը ճոխացրեց և կարգի դրեց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը. այնուհետև ս. Սահակ և Մեսրոպ թարգմանիչներ, Գիւտ կաթողիկոս և ս. Յովհան Մանգալուցի հայրապետը զարգացրեցին զանազան երգերով, աղօթքներով և ընթերցուածներով:

Ի. Աստուածպաշտութեան տեսակները

Աստուած պաշտութիւնը երկու տեսակ է կատարուում. — մասնաւոր և հասարակական:

*) Կրթիւր քո անձը աստուած պաշտութեան մէջ, որովհետև մարմնի կրթութիւնը բիշ բանին օգտակար է, իսկ աստուած պաշտութիւնը ամեն բանի համար օգտակար է. և պարունակում է իւր մէջ թէ այս և թէ հանդերձեալ կեանքի աւետիսը:

Մասնաւոր. Յիսուս պատուիրում է մեզ. «մտիւր քո սենեակը և ծածուկ աղօթիւր». ուրեմն մարդս պարտաւոր է պաշտել Աստծուն առանձին, բանալով իւր հոգին նորա առջև, յայտնելով իւր կարիքները և աղօթելով ու կարգալով նորա խօսքը:

Այս աղօթքը և պաշտամունքը, որ կատարուում է անային կերպով, անուանուում է առանձնական կամ մասնաւոր: Մասնաւոր է և այն պաշտօնը, որ մարդս կատարում է իւր ընտանիքի հետ՝ դերգաստանի մէջ բարեպաշտութեան զգացմունքը վառ պահելու և Աստծու օրհնութիւնը ստանալու համար:

Հասարակական. բացի մասնաւոր աղօթքից, մենք պարտական ենք միաբանութեամբ էլ պաշտօն մատուցանել Աստծուն եկեղեցիներում՝ հասարակաց բարօրութեան և խաղաղութեան համար:

Այդպիսի աղօթքը, որ կատարուում է որևէ տեղի բոլոր հաւատացեալների ներկայութեամբ, դորա համար սահմանուած տեղերում, և նշանակուած պաշտօնեաների ձեռքով, կոչուում է հասարակական աղօթք:

Միաբանական աստուած պաշտութիւնը մի դեղեցիկ միջոց է հաւատի մէջ յառաջադիւմելու և հաւատացեալների մէջ բարե-

պաշտութեան ու մարգասիրութեան զգացմունքը զօրացնելու:

Դ. Աստուածպագսուրեան եղանակը

Աստուածպաշտութեան արտաքին նշանները սոքա են. խաչակնքել, չոքելը, որ խոնարհութեան նշան է, ծնրագրութիւն, որ նշան է մեր ոչնչութեան Աստծու առջև, կարգալը, սաղմոսելը և բարձրաձայն աղօթելը:

Բայց եթէ այս արարողութիւնները կապուած չեն մեր ներքին հոգեկան պաշտօնի հետ, այն ժամանակ աստուածպաշտութիւնը ճշմարիտ չէ, այլ միայն մի ձևական բան: Ուստի և աստուածպաշտութիւնը պէտք է կատարել խորին յարգանքով, ուշադրութեամբ, հեղութեամբ, հոգու և մարմնի մաքրութեամբ և ջերմեռանդութեամբ:

Ե. Կոչնակ եւ զանգակ

Հասարակաց աստուածպաշտութեան հրաւիրելու համար հին ժամանակ դործ էր գրուում կոչնակը: Կոչնակը փայտեայ կամ երկաթէ տախտակաձև մի դործիք էր, որի վերայ ձողը խփելով՝ հաւատացեալներին ժամ էին հրաւիրում:

Կոչնակը յիշեցնում է մեզ հրեշտակապետի փողը, որ աշխարհիս վերջին պէտք է

կանչէ բոլոր կենդանիներն ու մեռեալները Աստուծոյ ահեղ դատաստանի առջև:

Վերջին ժամանակները կոչնակին փոխարինեց զանգակը:

Մեզանում զանգակը ընդունուած է հնչեցնել իւրաքանչիւր ժամերգութիւնից առաջ, ս. պատարագից առաջ, անդաստանի, նախատօնակների, յուղարկաւորութեան ժամանակ և այլն:

Զ. Աստուածպագսուրեան լեզուն

Հայաստանեայց եկեղեցին աստուածպաշտութիւնը կատարում է հայերէն գրաբար լեզուով, որով գրուած են մեր եկեղեցական բոլոր գրքերը, և թոյլատրուած չէ աշխարհաբար լեզուով կատարել:

Է. Հասարակաց աստուածպագսուրեան մասերը

Հասարակաց աստուածպաշտութիւնը հետեւեալ հոգևոր գրուածներէն է բաղկանում.

Ա. Ս. Գիրքը, որ երկու մասից է բաղկացած.— Հին կտակարան և Նոր կտակարան:

Հին կտակարանից կարգացում են՝ նշանաւոր գէպքերը, այն է. Մովսիսի, Յովբի, Սողոմոնի, մարգարէների, Յեսուի, Թագաւորների և Մակաբայեցիների գրքերից և Սաղմոսը ամբողջ:

Իսկ Նոր կտակարանից կարգացում են,

չորս աւետարանը լիովին, Գործք առաքե-
լոցը և Առաքելական թղթերը:

Բ. Հոգևոր սրգեր կամ շարականներ,
որոնք բաժանուած են ութ ձայների—առա-
ջին ձայն, առաջին կողմ, երկրորդ ձայն, ա-
ւաղ կողմ, երրորդ ձայն, վառ, չորրորդ
ձայն, վերջ: Բայի սոցանից կան նաև ստե-
ղի կոչուած ծանր շարականներ և առանձին
ձայնով այլ և այլ հոգևոր երգեր:

Գ. Աղօթքներ.

Դ. Սրբազործութիւն.

Ե. Կրօնական դաստիարակութիւն կամ
քարտզութիւն:

Բ. ՍՐԲԱԶԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

Աստուածապաշտութեան ժամանակ կա-
տարուած են հետևեալ սրբազան գործողու-
թիւնները.

Ա. Խաչակներ անձր, որով յիշուած ենք
մեր Փրկչի խաչի վերայ մահը՝ մարդկային
աղբի փրկութեան համար և խնդրուած ենք
Աստուծոյ որդիութիւնը:

Բ. Երկրպագութիւն եւ գլուխ խոնար-

հնցնելու, որով ցոյց ենք տալիս մեր ծառա-
յութիւնը և հեղութիւնը Աստուծոյ առջև և
խոստովանուած ենք մեր մեղաւոր լինելը:
Երկրպագելը նշան է նաև, որ մենք մաս-
նակցուած ենք աստուածապաշտական աղօթք-
ների և խնդրուածքներին:

Գ. Ծնրադրութիւն, որով ցոյց ենք տա-
լիս մեր անպայման խոնարհութիւնը Աստուծոյ
առաջ և հնազանդութիւն նորա կամքին,
դէպի որը արժանի չենք մեր աչքերը բարձ-
րացնել:

Դ. Խնկարկել. մարդիկ խունկ ծխելով
նպատակ ունին իրանց յարգանքներն ու նու-
էրները մատուցանել Աստուծուն, քանի որ
անձամբ մօտենալ չեն կարող նորան:

Մեր մէջ խնկարկութիւնը երկու նշա-
նակութիւն ունի. մէկը աստուածապաշտու-
թեան և մեր շերմեռանդ աղօթքի նշան է,
ինչպէս ասում է Դաւիթ մարգարէն. «Ուղիղ
տղեցին աղօթք իմ, որպէս խունկ առաջի քո
տէր». և միւսը՝ ժողովրդի օրհնութեան:
Խնկարկելով եկեղեցուն և ժողովրդին, ցան-
կանուած ենք, որ Աստուծոյ օրհնութիւնը իջնի
դոցա վերայ և յարգանքներով խոն-
կան ձկն ընդարանայ դէպի Աստուած:
Խնկարկութիւնը լիովին է աստուած-

1007
4861

պաշտութեան հետեւեալ միջոցներին.

«Տէր զի բազում» ասելիս,

Ս. Աւետարանը կարդալիս,

«Օրհնութիւն» շարականի սկզբին և «Հողեղալստեան» շարականին,

«Փառք ի բարձունս» երգելիս,

«Լոյս զուարթի» երկրորդ մասը երգելիս,

«Ս. Աստուած» երգելիս,

«Պատարագին՝ Սպասը դնելիս, վերաբերման և զլխաւոր երգերի ու աղօթքների ժամանակ,

«Անդաստանի, տեառնագրութեան ժամանակ, և

«Կեցո» տալիս:

Ե. Խաչով, Աւետարանով և սրբոց մասունքներով օրհնելը Տիրոջ օրհնութեան նշան է:

Զ. Թափօր և անդաստան, որի միջոցին տեառնագրում են աշխարհիս չորս կողմերը. այդ կատարուում է տէրունական հանդիսաւոր տօներին, երաշտութեան և մահտարածամի ժամանակ:

Է. Նախաստօնակ, որովհետև հայոց հաշտով օրը հաշտում է երեկոյից մինչև միւս երեկոյ, այդ պատճառով մեր եկեղեցին տէրունական և նշանաւոր սրբերի տօնախմբու-

թեան նախընթաց երեկոյին առանձին տօն է կատարում, զգեստաւորուած և եկեղեցական սպասներով. այդ ժամանակ երգում են միւս օրուայ շարականների մի մասը և դա կոչւում է նախաստօնակ:

Ը. Հսկումն. Տէրունական մեծ տօների նախընթաց գիշերը կատարուում է միւս օրուայ ժամերգութեան մի մասը, որ կոչւում է հսկումն, այսինքն արթնութիւն:

Գ. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՏԵՂԸ — ԵԿԵՂԵՑԻ

Աստուածպաշտութեան զլխաւոր տեղը տաճարն է կամ եկեղեցին, որ օրհնուում է և ս. Մեռնով օճուում եպիսկոպոսի ձեռքով: Այնտեղ են կատարուում եկեղեցու սուրբ խորհուրդներն ու սրբագործութիւնները. իսկ աստուածպաշտութեան քանի մի մասերն ու խորհուրդները, կարևոր դէպքերում, կարելի է կատարել նաև եկեղեցուց դուրս:

Եկեղեցին կամ տաճարը հաւատացեալների ժողովն է, որոնք միաւորուած են մի հաւատով և գտնուում են մէկ հոգևոր հովուապետի հովանաւորութեան տակ:

Քրիստոնէական եկեղեցիները, աշխար-

հազարական և ազգազարական կողմից, երկու-
զլիսուոր մասի են բաժանուում.—Արևելքեան
և Արևմտեան:

Ա. Արևելքեան կողմում է այն եկեղե-
ցին, որ Քրիստոս հիմնեց Երուսաղէմի մէջ,
որտեղից նորա առաքեալներն ու աշակերտ-
ները տարածեցին Հայաստան, Փոքր և Մեծ
Ասիա, Յունաստան, Եգիպտոս և բոլոր Ա-
րևելքեան կողմերը: Արևելքեան եկեղեցու
գլխաւոր ներկայացուցիչներն են Հայ և Յոյն
մեծ եկեղեցիները, որոնք ունին միևնոյն
Աստուածային գլուխը՝ Քրիստոս. բայց եր-
կուսն էլ կատարելապէս տարբերուում են
միմեանցից ազգով, լեզուով և ծէսերով:

Բ. Արևմտեան եկեղեցին այն է, որ
Հռոմի մէջ հիմնուելով՝ հետզհետէ տարա-
ժուեցաւ Եւրոպա, Աֆրիկա և յետոյ Ամե-
րիկա: Ուստի և Արևմտեան եկեղեցին կոչ-
ուում է նաև Հռոմէական, Լատինական կամ
Պապական եկեղեցի և նորա գլուխն է Հռո-
մի եպիսկոպոսը կամ պապը:

Տաճարի մեր

Հայկական եկեղեցին կամ տաճարը շի-
նուած է լինում երկար ու քառանկիւնի
ձևով, մեծ մասամբ խաչաձև: Եկեղեցին ուղ-
ղուած է արևմուտքից զէպի արևելք, որով-

հետև արևելքից ենք սպասում արևի ծագ-
ման, այսինքն Քրիստոսի երկրորդ գալստեան:

Եկեղեցու գլխին հաստատուած է վե-
ղարաձև կաթողիկէն կամ դմբէթը, որի ծայ-
րին ամրացրած է լինում Քրիստոսի սուրբ
խաչը, ինչպէս յաղթութեան դրօշակ հեթա-
նոսութեան դէմ:

Եկեղեցու գլխաւոր մուտքը շինուում է
արևմտեան կողմը:

Եկեղեցին օծուելիս միշտ նուիրուում է ի
պատիւ Տէրունական որ և իցէ տօնի կամ
որ և է սուրբի անուան:

Եկեղեցու մասերը

Տաճարը բաժանուում է երեք մասի.

ա. Գաւիթ, բ. իսկական տաճար կամ
ատեան և գ. ընմ կամ ամբիոն:

Ա. Գաւիթ. սա մի առանձին շինութիւն
է բուն եկեղեցու արևմտեան պատին կից,
որ հին ժամանակներում մեր բոլոր եկեղե-
ցիքն ունէին տաճարից որոշ: Պատարագի
ժամանակ, երբ սարկաւազը երգում էր «Մի
ոք յերախայից» երգը՝ ներելի մեղքի տէր
ապաշխարողները եկեղեցուց դուրս գալով՝
այդտեղ էին աղօթում:

Միւս երկու մասերը, այն է՝ Ատեանը
և Բեմը, բուն եկեղեցու մէջն են:

Բ. Առևանը ունի կանանց և տղամարդկանց բաժանմունքներ:

Առջևի մասը յատկացրած է տղամարդկանց, իսկ ետևի մասը՝ կանանց. և բաժանուած են միմեանցից պատնէշով. կանանց մասը երբեմն երկյարկ է. լինում, որի վերին յարկը կոչւում է վերնատուն:

Իսկ Ատենի առջևի այն մասը, որ կից է բեմին և դաս էլ է կոչւում, սովորաբար եկեղեցու յատակից մի քանի մատ բարձր է և աջ ու ձախ կողմերից վանդակապատ: Նա բացառապէս յատկացրած է աստուածպաշտութեանը. այնտեղ կանգնում են հոգևորականներն ու կատարում ժամերգութիւնը՝ դասէդաս, իսկ հանդիսաւոր տօներին, նախատօնակներին և անդաստանի ժամանակ՝ ժամերգութիւնը ասում է մէջ տեղը:

Սեղանի աջ կողմի դասը կոչւում է աջակողմեան կամ վերին դաս, ուր դրուած է լինում Հայրապետի դահլ կամ առաջնորդի աթոռը և ուր կանգնում է միշտ աւագ կամ աւագագոյն քահանան: Իսկ միւս դասը կոչւում է ձախակողմեան դաս:

Եկեղեցու այդ մասում, աջակողմեան դասի հիւսիսային պատի (որմն) մէջ, զետեղուած է մկրտութեան քարեայ աւազանը

հաւատացեալներին մկրտելու համար, որ օրհնում և ս. Մեռնով օծում է եպիսկոպոսը:

Եկեղեցին լինելով ամեն հաւատացեալների մայրը՝ աւագանը օրինակ է՝ արգանդի, որտեղից ծնւում են մարդիկ դէպի յաւիտենական կեանքը:

Գ. Բլմ կամ ավրիոնը եօթն աստիճաններով բարձրացած է լինում դասի առջևից, տաճարի արևելեան կողմը: Նորա վերայ կատարւում են սուրբ պատարագի արարողութիւնները, սրբազնագործ հոգևորականների ձեռնադրութիւնը, իւղաբերից Աւետարանի ընթերցումը և քարոզութիւնները: Այնտեղ իրաւունք ունին բարձրանալ միայն աստիճան ունեցող հոգևորականներ:

Բեմի վերայ են՝

Սեղանը, որ ամրացած է դէպի արևելք վէմ քարի վերայ. նորա վերայ է մատուցւում ս. պատարագը. նորան մերձենում են միայն սրբազնագործ պաշտօնեաները: Սեղանը պէտք է լինի անշուշտ քարեղէն և հաստատուն և պիտի օծուած լինի ս. Մեռնով:

Սեղանը Գողգօթա լեռան խորհուրդն ունի, ուր խաչուեցաւ Քրիստոս և այն այրի, որի մէջ թաղուեցաւ նա:

Սեղանի վերայ դրուում է ս. Խաչը, ս. Սևետարանը, տէրունական պատկեր, Մասնատուփ և ս. Մեռոն:

Բեմի վերայ շինուած է վարազոյր, որով ծածկուած են սեղանը՝

Ս. պատարագի սպասը դնելիս,

Տէր ողորմեա երգելիս,

Երեք տիեզերական ժողովների տօներին «Ով հրաշալի» շարականը երգելու ժամանակ,

Դռնաբացէքի կարգը կատարելիս (եթէ եկեղեցին դաւիթ չունի):

Քառասնօրեայ պահեցողութեան օրերին, ձրագալուցի երեկոներին և

Աւագ հինգշաբթի՝ ապաշխարողների կարգը կատարելիս մինչև պատարագի սկիզբը:

Սեղանի ուղղութեամբ տարածուած է խաչկալը, որ փայտեայ ոսկեզօծ շինուած է, գլխին խաչ ամրացրած, որից և ստացել է իւր անունը՝ խաչ-կալ:

Սեղանի աջ և ձախ կողմերից խաչկալի տակը խորանների երկու դռներն են. նոցա վերայ Հայոց եկեղեցու ձևով շինուած են լինուած Հայաստանի նախկին լուսաւորիչների, այն է՝ ս. Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքելների պատկերները. այդտեղից պատար-

ագի ժամանակ վերաբերում են ս. Սևետարանը կամ պատարագի ընծաները:

Ընծայարան կամ խորհրդանոց: Սեղանի ներսի կողմը հիւսիսային պատի մէջ հանուած է մի խորշ (փոս), ուր պատրաստուած են ս. խորհրդի ընծաները կամ սպասը, այսինքն հացն ու զինին և այնտեղից վերաբերում է ս. պատարագի ժամանակ: Ընծայարանը յիշեցնում է մեզ հին ուխտի առաջաւորութեան սեղանը և այն այրը, ուր ծնաւ Քրիստոս:

Սարկաւազատուն, սրբատուն, աւանդատուն կամ խորան: Եկեղեցուն կից կամ առանձին մի շինութիւն է, իսկ երբեմն էլ եկեղեցու տակը ներքնայարկ է, ուր պահուում են եկեղեցու անօթներն ու զգեստները:

Այժմ դորան փոխարինում են երկու խորանները, որոնք շինուած են լինում բեմի աջ և ձախ կողմերը դասերի հանդէպ: Խորանում զգեստաւորուած են եկեղեցու բոլոր պաշտօնեաները աստուածաշուտութեան կարգը կատարելու համար:

Եկեղեցու կիսմարկէթը եւ օծումը

Եկեղեցու թէ հիմքը և թէ նոյն իսկ եկեղեցին օծում է եպիսկոպոսը մեծ հանդիսով, համաձայն Հայաստանեայց եկեղե-

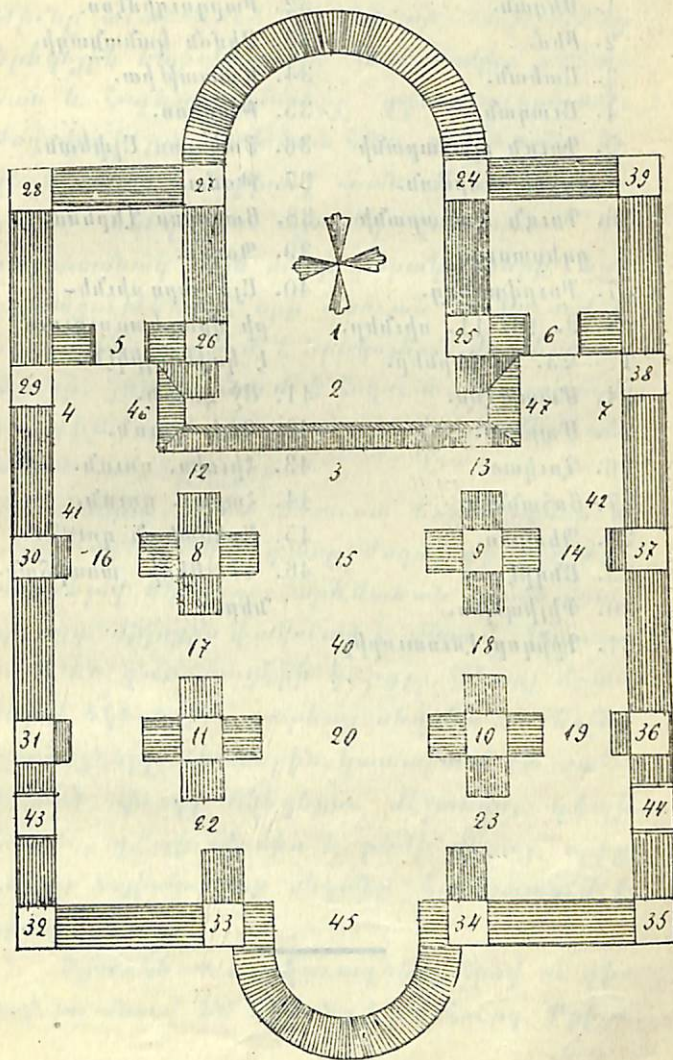
ցու Մայր Մաշտոցի կարգաւորութեան:

Հիմնարկէք. նախ՝ եպիսկոպոսը վերցնում է ճարտարապետական լարը և դժու՛մ է գեանի վերայ եկեղեցու շինութեան ձևը. այնուհետև առնում է բրիչը և մի երես փորում սահմանած տեղը, որ սպա շարունակում է փորել ժողովուրդը:

Հիմնարկէքի այս ձևը առնուած է ս. Գրիգոր Լուսաւորչից, որ ինքն իւր ձեռքով գծեց Էջմիածնի Մայր տաճարի և Հռիփօսիմեան ու Գայիանեան կոյսերի վկայարանների տեղը:

Յետոյ եպիսկոպոսը, բոլոր հոգևորականների հետ զգեստաւորուելով, ժողովրդի ներկայութեամբ, ձգում է եկեղեցու հիմքը այսպէս.—օժում է 16 քար, որոնցից տասներեքը առաքեալների, երկուսը Մարկոս և Ղուկաս աւետարանիչների և մէկը ս. Լուսաւորչի անունով, և այդ քարերը դնում է հիմքի մէջ իւրաքանչիւրի համար յատկաբաժ տեղը:

Օժման նաւակատիքը: Հին ուխտի ժամանակ, երբ Սողոմոն թագաւորն աւարտեց Երուսաղէմի տաճարի շինութիւնը՝ նաւակատիք արեց ողջակէզներով, այսինքն եկեղեցու շինութեան տօն կատարեց:

1. Սեղան.	32. Բարդուղիմէոս.
2. Բեմ.	33. Միմօն կանանացի.
3. Ատեան.	34. Մատաթիա.
4. Աւաղան.	35. Թաղէոս.
5. Դուռն պահարանի
զգեստաւորման.	36. Յակոբոս Ալփեան.
6. Դուռն պահարանի
զգեստուց.	37. Թօմա.
7. Բարձրաւոց.	38. Յակոբոս Ղերեսո.
8. 9. 10. 11. սիւներ.	39. Պօղոս.
12—23. կամարներ.	40. Այս շորս սիւնե-
րի վրայ կառուցուում
է կաթուղիկէն.
24. Մատթէոս.	41. Աջ դուռն.
25. Մարկոս.	42. Չախ դուռն.
26. Ղուկաս.	43. Հիւսիս. դուռն.
27. Յոհաննէս.	44. Հարաւ. դուռն.
28. Պետրոս.	45. Արեւմտեան դուռն.
29. Անդրէաս.	46. 47. Բեմի աստիճան-
ներ.
30. Փիլիպպոս.	
31. Գրիգոր Լուսաւորիչ.	

Այսպէս էլ երբ մեր եկեղեցու շինութիւնը աւարտուում է, օծման նախընթաց երեկոյին եպիսկոպոսը, մեռօնակիր քահանան և հոգևորականները զգեստաւորուած, ժողովրդի բազմութեան հետ, ս. Մեռօնը եկեղեցական հանդիսով տանում են նոր շինուած եկեղեցին. այնտեղ կատարում են նախատօնակ այն տօնի շարականների երգասացութեամբ, որի անուան նուիրում է եկեղեցին. ասում է երեկոյեան ժամերգութիւնը. յետոյ լինում է հսկումն, կատարում են դիչերային և առաւօտեան ժամերգութիւնն ամբողջապէս:

Օծումը միւս առաւօտ եպիսկոպոսը և բոլոր հոգևորական դասը ժողովրդի հետ ժողովուելով եկեղեցու արեւմտեան դռան մօտ, որ այդ միջոցին փակուած է լինում, կատարում են դռնաբացքի կարգը: Յետոյ մտնելով եկեղեցին, քարեայ սեղանն ու եօթը գոգնոցները ձեռներին, կատարում են սահմանած կարգը եկեղեցու մէջտեղը, դէպի հարաւ, դէպի հիւսիս և բեմի վերայ, որից յետոյ եպիսկոպոսը սեղանը հաստատում է սիւնի վերայ:

Այնուհետև սարկաւազները ջրով ու դինով լուանում են սեղանը ի խորհուրդ Քրիստոսի:

տասի կողքից բղխած արեան և ջրի, որով սրբեց եկեղեցին—հաւատացեալներին ամեն տեսակ անմաքրութիւնից. եպիսկոպոսը օծում է նախ՝ մէջ տեղի խաչը, որ կոչուում է գազաւթ, յետոյ օծում է սեղանի միւս խաչերը. խորհրդարանի, բեմի ճակատի, աւազանի, եկեղեցու անկիւնների, սիւնների, կամարների և դռան ճակատների վերայ փորագրած խաչերը ու վերջը թափօր են կատարում շուրջը: Յետոյ ծածկում է ս. սեղանը եօթը դողնոցներով, դնում է նորա վերայ հինգ վառած աշտանակ, բազմեցնում է ս. աւետարան, խաչ և անմիջապէս ս. պատարագ է մատուցանում ինքը եպիսկոպոսը:

Օծումից յետոյ ութ օր շարունակ նաւակատիք են կատարում նոյն եկեղեցում, պատարագ մատուցանելով և կատարելով ս. Խաչի վերացման կարգը. իսկ իններորդ օրը կատարում է եկեղեցու տօնը, որի անունով օծուել էր:

Եկեղեցու հիմնարկէքի և օծման կարգաւորութիւնը թողել է մեզ Յովհան Մանգալունի հայրապետը:

Գ. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՇՏՕՆԵԱՆԵՐԸ—ԵԿԵՂԵՅՈՒ ՆՈՒԻՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Եկեղեցու պաշտօնեաների զանազան աստիճանների դասակարգութիւնը կոչուում է նուիրական պետութիւն կամ նուիրապետութիւն:

Եկեղեցու նուիրապետութիւնը հաստատուեցաւ Քրիստոսից, երբ որ ընտրեց իւր համար 12 հոգի իբրև իւր մշտնջենաւոր հետևողներ, երկնքի արքայութեան սերմերը ժողովրդի մէջ ցանելու համար: Նոքա Աւետարանը քարոզեցին և եկեղեցի հաստատուլով՝ սկսեցին կառավարել նորընծայ հաւատացեալներին ու նոցա պէտքերը լրացնել:

Սկզբում նոքա իրանք էին կատարում ամեն պարտականութիւն աստուածապաշտութեան ժամանակ, բայց երբ հաւատացեալների թիւը մեծացաւ և առաքեալներն այլևս չէին հասնում ամենին, նոքա եկեղեցու կառավարութիւնը, այսինքն հաւատացեալներին ծառայելու գործը, յանձնեցին առանձին ընտրուած անձերի, որոնց և ձեռնադրեցին եպիսկոպոս:

Այսպէս էլ Հայաստանի նախկին լուսաւորիչները՝ այն է ս. Թադէոս և Բարդու-

զիմէսս առաքեալները, Հայ եկեղեցու կա-
ռավարութեան գործը յանձնեցին իրանց
ձեռնադրած եպիսկոպոսներին ու քահանա-
ներին:

Եւ այսպիսով մեր եկեղեցական նուիր-
ապետութիւնը հետեւեալ աստիճաններն ու
բաժանումն ունեցաւ:

ա. Ընդհանրական Հայրապետ.

բ. Արքեպիսկոպոս, եպիսկոպոս, քորե-
պիսկոպոս.

գ. Վարդապետ, ծայրագոյն վարդապետ.

դ. Ռահանայ.

ե. Սարկաւազ.

զ. Կիսասարկաւազ.

է. Զահրնկալ.

ը. Երգմնեցուցիչ.

թ. Դպիր.

ժ. Դռնապան:

Հալւապետ, Սպիւռնապետ, Կարողիկոս Ա.-
մենայն Հայոց:

Հայրապետը մեր ազգի Ծայրագոյն ան-
կախ պետն է և Հայաստանեայց եկեղեցու
ընդհանրական պատրիարք և ղէտը. ուստի
և նորա անունը յիշուում է պատարագին
Հայաստանեայց բոլոր եկեղեցիներում: Նո-
րա գերիշխանութեան ստորագրուում են բո-

լոր հայ հոգևորականութիւնն ու հոգևոր
գործերը:

Նա կառավարում է եկեղեցին.

Ձեռնադրում է եպիսկոպոսներ ս. Էջ-
միածնի միաբանութեան և իւր հայրապե-
տական իշխանութեան տակ եղած թեմերի
համար.

Օրհնում է ս. Մեռոնը.

Գումարում է Ազգային-եկեղեցական
ընդհանուր ժողովներ.

Տալիս է կանոնական թղթեր առաքելա-
կան և հայրապետական կանոնների համա-
ձայն, պահելով իւր նախորդների աւանդածը:

Եկեղեցականներին պարգևատրում է և
պատժում:

Որոշում է մասնաւոր կաթուղիկոսների
իրաւունքները.

Հաստատում է նոր վիճակներ, նշանա-
կում և արձակում է առաջնորդներ և վա-
նահայրեր.

Նուիրակներ և քարոզիչներ է ուղար-
կում վիճակները.

Թոյլատրում է կրօնական գրքերի հրա-
տարակութիւնը.

Յանցաւորներին բանադրում է կամ նե-
րում.

Վճիռներ է տալիս հայոց եկեղեցու վերաբերեալ խնդիրների մասին. և

Վարում է ազգի կրօնական կրթութեան հոգսը:

Եկեղեցու կարգ ու կանոններն անփոփոխելի են. իսկ Աղգային եկեղեցական ժողովը կաթողիկոսի վճռով կարող է լրացնել թերին և պակասը:

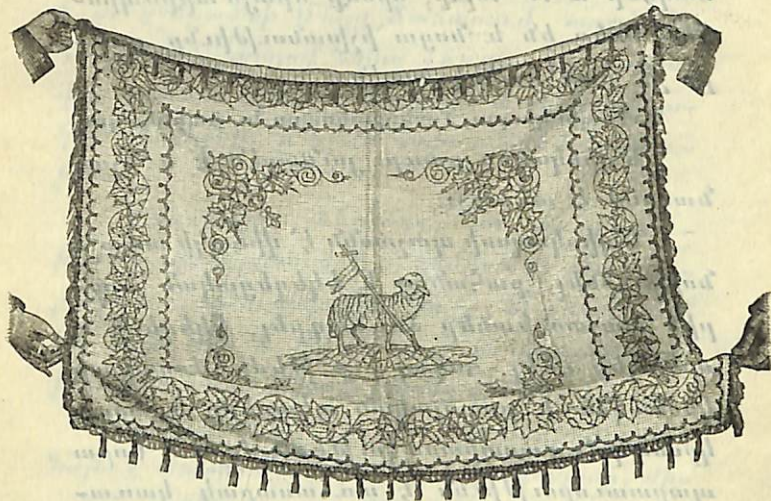
Հայոց ազգի կաթողիկոսը ընտրուում է ամբողջ ազգի կողմից, դորա համար յառկացրած կարգերի համեմատ համազգային ժողովով:

Նախ քան օծումը, նորընտիր հայրապետը, ս. Էջմիածնի տաճարում, հանդիսապէս երգւում է անձնուիրաբար կատարել աստուածագիր օրէնքները և առաջնորդել Հայոց ազգը մեր եկեղեցու դաւանութեան և Հայրապետական կանոնների համեմատ. և ամեն բանում հետեւել ս. Թագէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալներին և ս. Գրիգոր Լուսաւորչին, զգուշութեամբ պահպանելով Մայր Աթոռի իրաւունքները:

Ապա օծւում է ս. Էջմիածնում, տասներկու եպիսկոպոսների ձեռքով: Սորա ս. Մեռնով օծում են նորա դագաթը և ձգում են վերան Հայրապետական քողը, որ ս. Գրի-

գոր Լուսաւորչից սկսած գործ է դրւում իբրև նշան հայրապետութեան, այն խորհրդով, որ ինչպէս իսրայելեան ազգի ծայրագոյն առաջնորդ Մովսէս մարգարէի երեսը, Աստուծոյ հետ խօսելիս, լուսաւորուեց և ոչ ոք չէր կարողանում նայել նորա երեսին, այնպէս էլ մեր եկեղեցու ծայրագոյն պետը աստուածային պատգամները տալիս է ազգին:

Հայրապետական սպիտակ ոսկեթել քողը ամեն հանդէսներին երկու սարկաւաղներ տանում են Կաթողիկոսի առջևից:

Ս. Էջմիածնի Հայոց Կաթողիկոսը կոչւում է եպիսկոպոսապետ, Աստուածընտիր

հայրապետ, ծայրագոյն պատրիարք, օծեալ քահանայապետ և կաթողիկոս ամենայն հայոց և անկախ է հռոմէական և Յոյն աթոռներէց:

Մեր ազգում երկու մասնաւոր կաթողիկոսներ էլ կան՝ Սսի և Աղթամարի, որոնք ենթադրուում են Մայր աթոռ ս. Էջմիածնի ընդհանրական կաթողիկոսին: Գոցանից առաջինը կոչուում է «Կաթողիկոս տանն Կիլիկիոյ», երկրորդը «Կաթողիկոս տանն Աղթամարայ:

Կան նաև երկու պատրիարքներ՝ Երուսաղէմի և Կ. Պօլսի, որոնք միայն արքեպիսկոպոսներ են և նոցա իշխանութիւնը աւելի չէ քան եպիսկոպոսինը:

Մեքեպիսկոպոս, քոքեպիսկոպոս և եպիսկոպոս:

Եպիսկոպոս բառը յունարէն է և նշանակում է տեսուչ:

Եպիսկոպոսի պաշտօնն է՝ վիճակի առաջնորդ լինել, քահանայ և եկեղեցական ստորին պաշտօնեաներ ձեռնադրել, եկեղեցի և պատկեր օծել, հոգալ իւր թեմի ժողովրդի կրօնական և բարոյական պէտքերը և նոցա կրօնական դաստիարակութեան մասին: Նորա պարտաւորութիւնն է առհասարակ կառավարել իւր հօտը, հսկելով, որ անսխալ և անաղարտ պահպանուին նախնի սուրբ հայրե-

րի տուած պատուէրները, որոնք պարունակուում են հայոց եկեղեցու կանոնգրքի մէջ:

Եպիսկոպոսացուն ընտրուում է մի օրև է թեմի ժողովրդի և հոգևորականների հաւանութեամբ և առաջարկուում է կաթողիկոսին ձեռնադրութեան համար, իբրև հովիւ և վերագրիտող նոյն թեմի:

Եպիսկոպոսացուն պէտք է լինի ամենից արժանաւորը վարքով, հաւատքով և գիտութեամբ:

Կաթողիկոսն ընտրեալին ձեռնադրում է ս. Էջմիածնի Մայր Տաճարում առանձին հանդիսով, տալով նորա ձեռքը հովուական դաւազան և դնելով ճկոյթին եպիսկոպոսական մատանի, ի նշան հովուական իշխանութեան:

Եպիսկոպոս ձեռնադրելու իրաւասութիւնը պատկանում է ս. Էջմիածնի ընդհանրական կաթողիկոսին, բայց ձեռնադրում են նաև Սսի և Աղթամարի մասնաւոր կաթողիկոսները, միայն իրանց վիճակի համար:

Արքեպիսկոպոսը կամ քորեպիսկոպոսը նոյն է աստիճանով, ինչ որ եպիսկոպոսը, միայն առաջինը աւագութեան տիտղոսն է, իսկ վերջինը վարչական կոչումն է. քորեպիսկոպոսները լինում են թեմի մի մասի կառա-

վարիչներ և ենթարկուժ են եպիսկոպոսի իշխանութեան՝ վարչական կողմից:

Այլքեպիսկոպոսութիւնը արւում է Հայ-րապետական օրհնութեան կոնդակով:

Վարդապետ, ծայրագոյն վարդապետ:

Ձեռնադրութեամբ վարդապետը նոյնն է, ինչ որ քահանան, միայն վարչական իշխանութեամբ բարձր է նորանից:

Վարդապետը որոշում է քահանայից նորանով, որ դիւին վերար է ծածկում, իբրև կրօնաւորութեան և կուսական կեանքի նշան:

Վարդապետը մեր եկեղեցու մէջ կոչւում է օրէնքի և հաւատի ուսուցիչ և Աստուծոյ բանի քարոզիչ:

Իսկ ծայրագոյն վարդապետ կոչւում են այն վարդապետները, որոնք ստացել են վարդապետական ծայրագոյն աստիճան կամ իշխանութիւն Աստուծոյ խօրքը քարոզելու. ծայրագոյն վարդապետին արւում է օձագլուխ գաւազան Մովսիսի գաւազանի օրինակով, որ օձ դարձաւ:

Քահանայ կամ երեց:

Քահանայ բառը քաղրէարէն բօզէն բառից է առաջ եկել, իսկ նրէց բառը յունարէն է. երկուսն էլ նշանակում են եկեղեցու պաշտօնեայ:

cup kahnō

Քահանան ձեռնադրուելով և ս. Մեռոնով օծուելով եպիսկոպոսից՝ ընդունում է ս. Հոգու շնորհը, որով դառնում է ժողովրդի հովիւ և եկեղեցու ս. խորհուրդները կատարող:

Քահանայի կարգը եկեղեցու խորհուրդ է, որ կատարւում է եկեղեցում ս. պատարակի ժամանակ սեղանի առջև բեմի վրայ և ունի եօթն աստիճան.

Ա. Գոնապանութիւն,

Բ. Գպրութիւն,

Գ. Երգմնեցուցութիւն,

Դ. Ձահընկալութիւն,

Ե. Կիսասարկաւագութիւն,

Զ. Սարկաւագութիւն և

Է. Քահանայութիւն:

Մեր եկեղեցական կանոններով, երբ մէկը ցանկանում է քահանայ ձեռնադրուիլ՝ ձեռնադրող եպիսկոպոսի պարտքն է մեծ զգուշութեամբ քննել թէ նուիրեալը մաքուր ամուսնութիւնից է ծնուած, մարմնական արատ (պակասութիւն) չունի, ունի բաւական գիտութիւն կրօնական ուսման, վարք ու բարքը համապատասխան է հոգևոր կոչման և ունի վերջապէս հովուական հոգի և ներքին ձգտումն հոգևորական լինելու:

Երբ նուիրեալն ըստ ամենայնի արժա-
նաւոր է նկատուում, այն ժամանակ եպիսկո-
պոսը հանգիսաւոր կերպով ձեռնադրում է
նորան և օծում ս. Մեռոնով ճակատն ու
ձեռքերը, Մայր Մաշտոցում սահմանուած
կարգով: Յետոյ տալիս է նորընծայ քահա-
նայի ձեռքը սկիհը և մազզման՝ Քրիստոսի
կենարար Մարմնով և Արիւնով և այդպիսով
տալիս է նորան իշխանութիւն ս. պատարագ
մատուցանելու կենդանիների և ննջեցեալնե-
րի համար:

Նորընծայ քահանան ձեռնադրութիւնից
յետոյ քառասուն օր առանձնանում է եկե-
ղեցու սենեակում, ուր մաքուր պահեցողու-
թեամբ վարժուում է քահանայական գիտե-
լիքների մէջ: Դա յիշատակ է Յիսուսի՝ մը-
կրտութիւնից յետ անապատը քաշուելուն,
ուր քառասուն օր ծոմ պահեց և աղօթքի
անձնատուր լինելով՝ յաղթեց փորձողին և այ-
նուհետև սկսաւ իւր առաքելութեան գործը
կատարել: Այսպէս էլ նորընծայ քահանան
ս. Մեռոնի օծմամբ ստանալով սուրբ Հոգու
շնորհքը՝ քառասուն օր փակուում է եկեղե-
ցու սենեակում, ինչպէս անապատում, և ա-
ղօթքով ու պահեցողութեամբ սովորում է
յաղթել աշխարհիս փորձութիւններին, ապա

մտնում է իւր առաքելական պաշտօնի մէջ:

Մարկաւագ

Մարկաւագը եկեղեցու պաշտօնեայ է,
որի պաշտօնն է սպասաւորել ս. պատարա-
գին, այն է՝ վերաբերել Աւետարանը, Աւե-
տարան կարգալ, հաւատի Հանգանակն ասել
և ս. խորհուրդն ընծայարանից վերաբերե-
լով՝ պատարագիչ քահանային մատուցանել:
Հին ժամանակ սարկաւագի գործն էր
նաև եպիսկոպոսին սպասաւորել իբրև փո-
խանորդ նորան. ինչպէս օրինակ՝ չորրորդ
դարում Խաղ սարկաւագը Ներսէս Մեծի
հիմնած բաղմաթիւ բարեգործական հաս-
տատութիւնների վերատեսչի պաշտօն էր վա-
րում նորա փոխարէն:

Մարկաւագ ձեռնադրում է եպիսկոպոսը
ս. պատարագի ժամանակ, ձգելով նորա ձախ
ուսին ուրար, որով որոշուում է նա եկեղե-
ցու միւս պաշտօնեաներից: Ուրարը նշան է
Քրիստոսի լուծը կիսով չափ բառնալուն:

Կիսասարկաւագ

Կիսասարկաւագը սարկաւագի օգնա-
կանն է. նորա պաշտօնն է զգեստաւորել պա-
տարագիչ քահանային, դատարկ սկիհը խոր-
հրդանոցը տանել և ս. պատարագին սպա-
սաւորել:

Կիսասարկաւազ ձեռնադրում է եպիսկոպոսը, որ հաղցնելով նորան հոգևորական սքեմը՝ ձգում է նորա ձախ ձեռքին բաղկուրար կամ երկծալ ուրարը. դա նշան է թէ նա անդօր է տակաւին Քրիստոսի լուծը ամբողջովին բառնալու, այլ միայն նորա մի մասը. ձեռնադրելիս տալիս է ձեռքին դատարկ սկիհն ու մաղղման և պատարագի զգեստն ու խորհրդատետրը:

Ջանքնկալ

Ջահընկալը եկեղեցու պաշտօնեայ է, իսկ ջահընկալութիւնը քահանայութեան երրորդ աստիճանն է. նորա պարտականութիւնն է վառել եկեղեցու ջահերը, ս. պատարագի համար նշխար թխել և բաժակը պատրաստել:

Ջահընկալութեան աստիճանը տալիս է եպիսկոպոսը, հաղցնելով նուիրեալին դըպրական շապիկ և տալով նորա ձեռքին վառաշտանակ ու դատարկ բաժակաման:

Ջահընկալները սովորաբար կոչուում են գպիր:

Երգմնեցուցիչ

Երգմնեցուցիչը եկեղեցու պաշտօնեայ է, որի պաշտօնն էր հնումը ձեռք դնել հիւանդներին վրայ և երգմնեցնելով դեերը հալածել

մարդկանցից: Այժմ այս աստիճանը առանձին չէ տրոււմ, այլ միայն ջահընկալութեան հետ:

Երգմնեցուցութեան աստիճանը տալիս է եպիսկոպոսը ջահընկալութեան հետ, տալով նուիրեալի ձեռքը Մաշտոց գիրքը, որի մէջ, ի միջի այլոց, գրուած են սատանայից հրաժարման երգմունքը մկրտութեան ժամանակ:

Դպիր կամ ընթերցող

Դպիրը եկեղեցու պաշտօնեայ է, որի պաշտօնն է կարդալ եկեղեցում մարգարէների և առաքեալների թղթերը:

Դպրութեան աստիճանը տալիս է եպիսկոպոսը ջահընկալութեան հետ, տալով նուիրեալի ձեռքը ճաշոց գիրքը:

Դռնապան

Դռնապանը եկեղեցու պաշտօնեայ է, որի պաշտօնն է եկեղեցու դուռը բանալ և փակել. եպիսկոպոսը այս աստիճանը տալիս՝ նուիրեալի ձեռքը դնում է եկեղեցու բանալին և տալիս է նորան իշխանութիւն եկեղեցին բանալու և փակելու, որ ազանդաւորներին, բանադրուածներին ու չմկրտուածներին չթողնէ եկեղեցի մտնելու:

Ե. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ԱՆՕԹՆԵՐՆ ՈՒ ՍՊԱՍՆԵՐԸ

Աստուածպաշտութեան կարգը կատարելու ժամանակ գործ են դրուում հետևեալ անհրաժեշտ սրբազան անօթները:

Ա. Սկիհ

Սկիհը արծաթեայ կամ ոսկեայ սրբազան բաժակ է, որի մէջ սպասի գինին և հացը պատարագի միջոցով սրբազործւում է և ընդ տեսակաւ հացի և գինու դառնում ճշմարիտ մարմին և արիւն Գրիստոսի:

Սկիհը նշանակում է Յիսուսի չարչարանքի բաժակը և դարձեալ այն բաժակը, որից Յիսուս Խորհրդական ընթրիքի ժամանակ հաղորդեց առաքեալներին վերնատանը:

Բ. Մաղզմայ

Մաղզման նոյնպէս արծաթեայ կամ ոսկէ բոլորակ ամփոս է կամ սկհու ծածկոց, որի վերայ դրուում է սպասի նշխարը:

Մաղզման նշանակում է Փրկչի ծննդեան մսուրը և այն գերեզմանը, որի մէջ թա-

ղուեցաւ նորա սուրբ մարմինը:

Գ. Մաւնետս: փ

Արծաթեայ կամ ոսկու փոքրիկ տուփ է, որի մէջ պահւում է սուրբ խորհրդի սրբազործուած մասը՝ հիւանդներին և բանտարկուածներին ճաշակելու համար:

Դ. Բաժակաման

Արծաթեայ մի անօթ է, որի մէջ պատրաստուում է սուրբ խորհրդի գինին, որտեղից ածւում է սկհու մէջ սուրբ պատարագից առաջ:

Ե. Խնկանոց եւ բուրվառ

Հին ժամանակ խունկ ծխելու համար գործ էր ածւում խնկանոցը, որ մի փոքր կրակարանի ձև ունէր առանց շղթաների, վրայից ծածկած մի ծակոտկէն խուփ: Խնկարկողը ներքևից բռնած ման էր ածում այն սեղանի ու պատկերների առաջ և խնկի ծուխը ինքն իրան ծխում էր ամեն տեղ: Այժմ էլ չէ գործածւում խնկանոցը:

Բայց կար և բուրվառ ասուած գործիքը, որ նոյնպէս խունկ ծխելու աման է շղթաներից կախած և մանր բոժոժներով

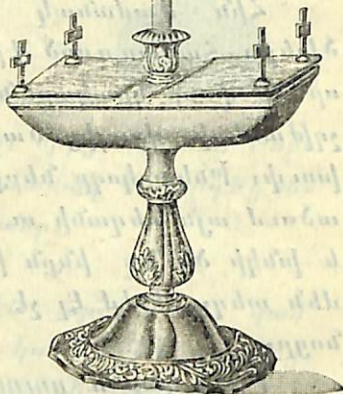

զարդարած, որով նոյնպէս խընկարկում էին Տէրունական և սըրբերի պատկերների առաջ և ժողովրդին: Այժմ դործ է անում բուրվառը այդ միևնոյն ձևով:

Բուրվառը, ինչպէս յայտնի է, դործ էր անում և հին ուխտի ժամանակ, որ և վերջրած է այն տեղից:

Չ. Տապանակ կամ խնկաման

Տապանակը մի արծաթեայ արկղ է, վերից չորս փոքրիկ խաչերով և մի մոմակալով զարդարած և դործ է անում մէջը խունկ և կնդրուկ պահելու համար: Տապանակի դործածութիւնը հին ուխտի եկեղեցուց է վերցրած:

է: Խաչվառ կամ վառ Խաչվառը խաչագրութիւն և ձողաբարձ դրոշակ է, որի վերայ նկարուած է լինում խաչելութեան և Աստուածածնի պատկերները: Խաչվառը տանում են եկեղեցական մեծ հանգէսների ժամանակ, օրինակ՝ անդատանի, թափօրի, յուզարկաւորութեան և այլն: Խաչվառի դործածութիւնը եկեղեցում վերցրած է հետևեալ դէպքից.

Մեծ Կոստանդինոս կայսրը փոքր զօրքով դնում էր թշնամեաց դէմ պատերազմ. կէս օրի ժամանակ օդի մէջ նա յանկարծ մի լուսեղէն խաչ տեսաւ, որի վերայ գրած էր «սորանով կ'յաղթես»: Յիսուս տեսիլքի մէջ երևելով կայսեր՝ հրամայեց ս. խաչի նշանը նկարել տալ բոլոր դրօշակների ու վահանների վերայ:

Կայսրն անմիջապէս կատարեց այդ և յաղթեց թշնամուն: Այդպիսով կռապաշտութիւնը ոչնչացաւ և ամեն տեղ փայլեց Քրիստոսի ս. խաչը: Քրիստոնեայ եկեղեցիները, որոց թւում և մեր եկեղեցին, դորա յիշատակի համար սկսաւ խաչվառի գործածութիւնը հանդէսների ժամանակ:

Է. Քեց

Քչոցը արծաթեայ բոլորածև ձօճանակ է, եզրներին բոժոժներով զարդարած, որի երկու կողմերը քանդակած կամ նկարուած են վեցթևեան սերովբէների պատկերներ. քչոցը հագցրած է լինում երկայն ձողի վերայ, որից բռնելով սարկաւազները պատարազի

ժամանակ շարժում են սուրբ խորհրդի վերայ:

Քչոցը նշան է հրեշտակների հովանաւորութեան, սերովբէների սաւառներուն և սուրբ Հոգու իջնելուն պատարազի նուէրների վերայ:

Քչոցները գործ են ածուում ս. պատարազի հետևեալ միջոցներին.

«Սուրբ Աստուած» երգելիս,

Սուրբ խորհրդի վերաբերման,

Քրիստոս ի մէջ մեր յայանեցաւ» ասելիս,

«Սուրբ Սուրբ» երգելիս,

«Հոգի Աստուծոյ», Հայր մեր» և «միայն սուրբ» ասելիս:

Բայց գործ են դնում նաև եկեղեցական ուրիշ հանդէսների ժամանակ. օրինակ՝ սրբաւոյս միւռօնը և սրբերի մասունքները վերաբերելիս, թափօրին, Խաչվերացի երեկոյին, «Այսօր դառք հրեշտակաց» երգելիս և այլն,

Թ. Խաչ

Խաչը նիւթական ձևն է կամ պատկերը կենսարար սուրբ խաչափայտի, որի վերայ մեր տէր Յի-

սուրբ խաչուեցաւ մարդկային ազգի փրկութեան համար:

Հայկական խա-

չը պարզ քառաձև ձև ունի, որպիսի էր և Քրիստոսի խաչափայտը:

Խաչի նշանակութիւնը խիստ մեծ է քրիստոնէական եկեղեցու համար. նա աստուածպաշտութեան ժամանակ գործ է ածուում՝

Նախ՝ իբրև երկրպագելի պատկեր կամ նիւթ և յիշեցնում է մեզ Քրիստոսի փրկարար տնօրինութիւնը:

Երկրորդ՝ նորանով ենք տեսանադրում և օրհնում եկեղեցու բոլոր խորհուրդները և արարողութիւնները կատարելիս:

Երրորդ՝ վերամբարձ տանում ենք եկեղեցական բոլոր նշանաւոր հանդէսների և թափօրների ժամանակ:

Եւ վերջապէս՝ խաչը, ինչպէս պատուական և գերագոյն նշան հաւատի, շքոյ և պատուի՝ գործ են դնում եկեղեցիների գլմբէթների և թաղերի գլխին և ամեն հաւատացեալ սիրով կախում է իւր կրծքին իբրև ապաւէն ընդդէմ թշնամւոյն:

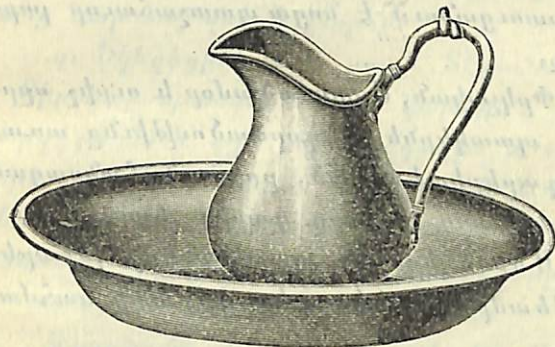
Խաչը, իբրև երկրպագելի նշան, առաքելական սահմանադրութեամբ, օրհնուում է և օծուում սուրբ միւռոնով:

Փ. Միւռոնաւիտի

Միւռոնաչիչը արծաթեայ կամ ոսկէ աւոթ է, որ երբեմն աղանու նմանութեամբ է շինուում՝ ի նշան սուրբ Հոգու աղանա-

կերպ իջնելուն. նորա մէջ պահուում է եկեղեցում սուրբ միւռոնը:

Փ. Ա. Կսեն, դոյլ, դեղալ, կամ բաւկինակ Պատարագիչ քահանայի ձեռները լուսնալու համար եկեղեցում գործ է դրուում կոնք և դոյլ, իսկ ձեռները մաքրելու համար զենջակ կամ թաշկինակ ի նշան մաքրութեան ամեն տեսակ ազտեղութիւնից:

Բացի ղոցանից աստուածապաշտութեանը ժամանակ զործ են դրում եւ հետեւեալ օժանդակ սպասները.

ԺԲ. Պատկեր

Եկեղեցին պատկերներ գործածելու սովորութիւնը մտցրել է հին ժամանակից սկսած, ջանկալով նորադարձ հաւատացեալներին սրտերում տպաւորել սրբացած անձանց առաքինի գործերը:

Հայաստանեայց եկեղեցին ևս ընդունել է պատկերներ գործ անելու սովորութիւնը և մատուցանում է նոցա պատշաճաւոր յարգանք:

Փրկչական, Աստուածամօր և ուրիշ սրբերի պատկերների գործածութիւնը առաջին դարերից է սկսած, բայց ընդհանրացած է մանաւանդ չորրորդ դարից յետոյ:

Մեր եկեղեցին պատկերների վերաբերութեամբ հետեւեալ կարգը ունի սահմանած.

ա. Եկեղեցում դրուելիք պատկերները պէտք է անշուշտ նկարած լինին իւզաներով կտաւի վերայ:

բ. Թղթի և ձուլածոյ պատկերների գործածութիւնը միանգամայն մերժում է մեր եկեղեցին:

գ. Պատկերը պէտք է վայելուչ նկարուած լինի, որ յարգանք ազդէ քրիստոնէին և ոչ թէ իւր այլանդակութեամբ ծաղր յարուցանէ նորա մէջ:

դ. Սուրբերի պատկերների վերայ պէտք է անշուշտ սուրբ երրորդութեան մի նշան լինի:

ե. Պատկերը պէտք է օժուած լինի ս. միւռոնով եպիսկոպոսի օրհնութեամբ Հայաստանեայց եկեղեցու մայր Մաշտոցի համեմատ, որպէս զի սուրբ Հոգին տայ նոցա իրանց նախատիպների շնորհը:

զ. Եկեղեցիներում, բացի Տէրունական և Տիրամօր պատկերներից, կարելի է դնել յարգելու նաև այն բոլոր ազգային և օտար սրբերի պատկերները, որոնք տօնուում են մեր եկեղեցում, բայց գերազասելի են մանաւանդ ազգային սրբերի պատկերները:

ԺԳ. Աւետարակ եւ ցառ: Կերտն, մամ:

Աշտանակը և ջահը լինում են մեծ և փոքր և գործ են անում իբրև մոմակալներ լուսաւորութեան համար:

Կերտն կոչւում են այն մեծ մոմերը, որոնք գործ են անում ս. աւետարանը կարդալիս և մեծ հանդէսներին. դռքա կոչւում են նաև իւղաղներից մոմեր, որովհետև գործ

են դրում և՛ իւղաբերից աւետարանը կարգալիս:

Մոմերի գործածութիւնը ընդունուած էր հին ուխտի աստուածապաշտութեան ժամանակ թէ վկայութեան խորանում և թէ Սողոմոնի տաճարում, ինչպէս լուսաւորութեան նպատակով, նոյնպէս և հանդիսին շուք և պայծաութիւն տալու համար:

Որովհետև առաջին դարերում, քրիստոնեաների հալածանքների պատճառով աստուածապաշտութիւնն առ ահի կատարւում էր մութ այրերում և գետնադամբաններում, ուստի լուսաւորութեան համար եկեղեցին ևս ընդունած էր մոմերի գործածութիւնը: Իսկ յետոյ էլ այդ սովորութիւնը մնաց, որովհետև աստուածապաշտութեան կարգը առաւօտ և երեկոյ մութ ժամանակ կատարելու համար լուսաւորութեան պէտք կար. և թէ միևնոյն ժամանակ ե-

կեղեցական հանդէսներին շքեղութիւն և վեհութիւն տալու նպատակով: Վառած մոմեղէնը նշան է նաև մեր վառ և բորբոք սիրոյն դէպի Աստուած: Մեր եկեղեցում գործ է դրում մաքուր մեղրամոմ:

Մոմ վառելը սովորական է ամեն ժա-

մանակ, բայց մանաւանդ անհրաժեշտ է համարւում վառել՝ ս. Պաւտարանը կարգալիս և եկեղեցական ամեն հանդէսների ժամանակ: Ժ. Գրակոյ

Գրակալը փայտեայ ծալածոյ լմի գոր-

ծիք է, որի վերայ դրուած են եկեղեցական գրքերը՝ աստուածաշտուութեան ժամանակ գործածելու համար:

Չ. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՉԳԵՍՏՆԵՐՆ ՈՒ ՉԱՐԴԵՐԸ

Առաքեալներն իւրեանց քարոզութեան ժամանակ և եկեղեցու խորհուրդները կատարելիս տարբեր հանդերձ էին հազնում ժողովրդից որոշուելու համար. այդտեղից սովորութիւն եղաւ, որ հոգեւորականները աստուածաշտուութեան ժամանակ սկսեցին գործածել առանձին տեսակ զգեստներ:

Այդ զգեստների գործածութիւնը ընդունեց և Հայոց եկեղեցին, որ սահմանեց ամենակերպ պայծառ զգեստներ գործածել եկեղեցում Տիրոջ սպասաւորութիւնը աւելի փառաւոր և շքեղ կացուցանելու համար:

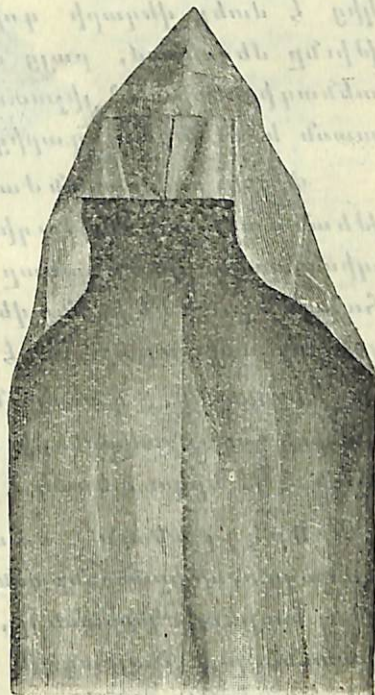
Մեր եկեղեցական զգեստների ձևը գլխաւորապէս վերցրած է կեսարիայի և Երուսաղէմի եկեղեցիներից. բայց տուած է նոցա առաւել ազգային ձև: Այդ զգեստները մինչև հինգերորդ դար ենթարկուեցան մասնաւոր փոփոխութեան ձևի և նիւթի կող-

մից, իսկ այնուհետև, այն է ս. Մեսրոպ և Սահակ թարգմանիչներից յետոյ, մնաց անփոփոխ մինչև մեր օրերը:

Ս. Էջմիածնի հնութիւնների թանգարանում պահուած բազմաթիւ թանկագին զգեստները, ինչպէս նաև մեր միւս նշանաւոր վանքերում եղածները վկայում են, որ հարիւրաւոր տարիներ առաջ էլ մեր եկեղեցական զգեստներն ու սպասները նոյն ձևն ունէին, ինչ որ այժմ:

Ս. Բնդիսուսը զգեստներ

Սքևի. բոլոր սրբազնագործ հոգեւորականների, այն է՝ կաթուղիկոսի, եպիսկոպոսի, վարդապետի, քահանայի և սարկաւազի սովորական հանդերձն է կրօնաւորական սքևիը (վերարկուն), որով նորա

տարբերում են աշխարհականներից:

Վեղար. կուսակրօն հոգևորականները տարբերում են ամուսնացած հոգևորականներից վեղարով, որ առհասարակ անապատականների գլխի ծածկոյթըն է, և սրածայր դագաթ ունի կաթուղիկէի նման:

Յայտնի չէ, թէ որ ժամանակից է մտել վեղարի գործածութիւնը մեզանում, բայց մեր մատենագիրների մէջ յիշատակում է տասն և մէկերորդ դարից յետոյ:

Փիլճօն. սովորական ժամերգութեան ժամանակ կաթուղիկօսը, եպիսկոպոսը, վարդապետը ու քահանան ձգում են իրանց վերայ լիլճօն, որ սովորաբար սև է լինում:

Գաւազան. գաւազանը կուսակրօն հոգևորականների պատուինչան է և երկու տեսակ է լինում.

Երկգլխեան օձազարդ գաւազան, որ իրաւունք ունին գործ դնել արքեպիսկոպոսները, եպիսկոպոսները և ծայրագոյն վարդապետներ: Օձագլուխ գաւազանը

յիշեցնում է Մովսիսի գաւազանը և այն ձողը, որի վերայնա բարձրացրեց օձը անապատում, իբրև օրինակ Քրիստոսի խաչին:

Հովուական կամ դնդաձև գաւազանը, որ կոչում է «Լուսաւորչի», հովուի ցուպի ձև ունի-կոր գլխով և յատուկ է միմիայն կաթուղիկօսին, որ համայն ազգի հովուպետ է համարւում:

Մատանի. կաթուղիկօսը, իբրև իշխանական նշան, կրում է մատանի մատանէ մատում, իսկ եպիսկոպոսը՝ ձկոյթ մատին:

Հողաթափ. եկեղեցի մտնելիս բոլոր

հողեօրականները ոտին հագնում են հողաթափ, իսկ բեմ բարձրանալիս հողաթափ հագնելը պարտաւորական է ամեն հողեօրականի համար, իբրև լրումն տէրունական առակին. այն է՝ երբ անառակ օրդին մեղայով դարձաւ իւր հօրը, սա գթալով հրամայեց ծառաներին հագցնել նորա ոտներին կոշիկ. այլ և այն պատուէրի, որ Յիսուս տուեց առաքեալներին կոխել օձերը, կարիճները և թշնամու բոլոր դօրութիւնը:

Հողաթափը պատուի մի ցոյց է դէպի Աստուծոյ

տունը, իսկ պատարագին, «մի ոք յերախայից» ասելիս քահանան հանում է հողաթափները ի յիշատակ հին ուխտի ժամանակ Աստուծոյ ասած խօսքին, թէ «լոյծ զհողաթափս ոտից քոց, թի տեղիդ յորում դուդ կաս, սուրբ է»: Բ. Սարկաւազի, կիսասարկաւազի եւ դպիրների գրեւսներ:

Սարկաւազը եկեղեցում հագնում է շապիկ և ձախ ուսին ձգում է ուրար: Կիսասարկաւազը նոյնպէս շապիկ է հագնում և ուրարի փոխանակ կրում է ձախ բազկին քազկուրար: Իսկ դպիրները միմիայն շապիկ են հագնում:

Շապիկը նշան է սրբութեան և անարատութեան:

Ուրարը հրեշտակի թևերն է նշանակում, որովհետև սարկաւազը կատարում է հրեշտակի պաշտօնը: Սարկաւազի ձախ ուսին ուրար ձգելը նշանակում է, որ նա Յի-

սուսի լուծը կիսով չափ է բաճնում և դեռ կարողութիւն չունի ամբողջապէս կըրելու:

Բազկուրարը նշանակում է որ կիսասարկաւազը դեռ ամեննին չէ կարող այդ լուծը վերցնել իւր վերայ:

Գ. Քանանայի զգեստներ

Սուրբ պատարագի ժամանակ եկեղեցում քահանան գործ է դնում հետևեալ զգեստները:

Սաղաւարտ. սաղաւարտը փոխարինում է Ահարոնեան խոյրին.

դա դիպակից կամ կերպասից ասղնէգործած կամ մարգարտազարդ և արծաթապատ գլխանոց է, գազաթին մի փոքրիկ խաչ ամրացրած, որի չորս կողմերը նկարուած են Քրիստոսի տնօրէնութեան չորս

գլխաւոր դէպքերը: Սաղաւարտի գործածութիւնը հին ուխտի եկեղեցուց է առնուած և նշանակում է Փրկչի կրած փուշ պսակն ու վարչամակը. սաղաւարտը գործ է դրուում որպէս զրահ թշնամու զօրութեան դէմ պատերազմելու:

Շապիկ. շապիկը Ահարոնի պատմութեան օրինակն ունի. շապիկը պէտք է լինի սպիտակ և նշանակում է այն հրեշտակի սպիտակ հանդերձը, որ նստած էր Յիսուսի գերեզմանի վերայ և այն հանդերձը, որ Հերովդէսը ծածկեց Յիսուսի վերայ. իսկ սպիտակութիւնը նշանակում է Փրկչի անախտ ծնունդն և անարատ կեանքը:

Փորուրար. առջևից կախ է ձգուում պարանոցի վերայ և ծածկում է կուրծքը մինչև ներքև. փորուրարը նշանակում է այն ծանր լուծը, որ քահանան ամբողջապէս առնում է իւր վերայ և նշանակ է խոնարհութեան, հեղութեան և արդարութեան, որով պէտք է քահանան զարդարէ իւր սիր-

Թաշմեալ սրբի

տը: Մի և նոյն ժամանակ նշանակում է Յիսուսի հնազանդութիւնը և համբերութիւնը իւր կենսագործ տնօրէնութիւնները կատարելու:

Գօտի. Գօտին գործ էր դնում և հին ուխտի եկեղեցում, դա մի լայն ժապաւէն էր, որ առջևից ունէր մէջ տեղը արծաթի կամ ոսկէ ակնազարդ և մարգարտապատ գլուխ իբրև կապ: Գօտին նոյն ձևն ունի և այժմ մեզանում և նշան է հոգևորական քաջութեան քահանայական պաշտօնը կատարելու. միևնոյն ժամանակ նշանակում է Յիսուսի ողջախոհութիւնը:

Թաշկինակ. գօտու հետ քահանան կըրում է և թաշկինակ, ինչպէս որ Փրկիչը ըստ փածաւ զենջակ և լուաց աշակերտների ոտներն ու զենջակով սրբեց. բայց իսկապէս գործնական պիտանութիւն ունի ձեռքերը մաքրելու համար:

Բազպաններ. քահանայի շապկի թեղանիւները պատած են լինում բազուկների վերայ թևնոցներով, որոնք

կոչում են բազպան: Նորա նշանակում են Յիսուսի ձեռքի կապանքներն և նշան են բազուկների զօրութեան թշնամու դէմ պատերազմելու:

Վահաս. քահանայի ուսանոցն է, որ կիսաբոլորակ ձևով պատում է քահանայի պարանոցը թիկունքի կողմից և սովորաբար ձուլած կամ ասղնէգործած է լինում ոսկէհուռնանկուածով, վրան տասներկու առաքեալների և մէջտեղը Յիսուսի պատկերները: Վահասը Ահարոնի վակասին է փոխարինում և նշան է մոլորեալ ոչխարին, որ Յիսուս ուսի վերայ դրեց, այն է մոլորեալ մարդկութեան. միևնոյն ժամանակ վակասը արգարութեան նշանակն է և մտաբերել է տալիս հաւատացեալներին մեր Փրկիչ խոստացած քաղցը լուծը և թեթև բեռը:

Շուրջառ կամ նափորտ. շուրջառը փի-
լոնաձև, երկայն և անթև վերարկու է, որ
գործ է ածուում ս. պատարագի, սրբազան
խորհուրդների կատարման, նախատօնակի,
թափօրի ժամանակ և աւետարան կարգալիս:
Շուրջառը, որպէս հոգևոր զրահ, նշանակում
է Յիսուսի անկար քրամիզը և այն ծիրանին,

որ չարչարանքի օրը ձգեցին նորա վերայ:
Նաև նշանակում է շնորհների լիութիւնը և
լրումն ամենայն առաքինութեանց, որով
զարդարուած էր Յիսուսի մարդկութիւնը:

Գ. Եպիսկոպոսական զգեստներ

Եպիսկոպոսը, բացի քահանայական ըզ-
գեստներից, կրում է նաև՝ փոխանակ սա-
ղաւարտի՝ խոյր կամ թագ, արտախուրակ-
ներ, եմիփորոն և գաւազան:

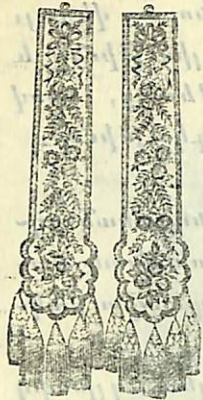
Թագը կամ խոյրը երկփեղկեան գլխարկ

է, ականակուռ և գո-
հարազարդ. դա վեր-
ցրած է հին ուխտիե-
կեղեցուց և նշանակում
է հին և նոր կտակա-
րանների գիտութիւնը
և այն իմաստութիւնը,
որ պիտի ունենայ ե-
պիսկոպոսը:

Արտախուրակները

թագի ետևից կախուած կէս կանգուն եր-
կայնութեան զարդեր են, որոնց գործածու-
թիւնը վերցրած է հրէից քահանայապետնե-
րի ապարօշի ձևից, որով նորա պատում էին
թագի ստորին կողմը, իսկ երկու ծայրերը
արձակ կախ էին ընկած ուսերի վերայ:

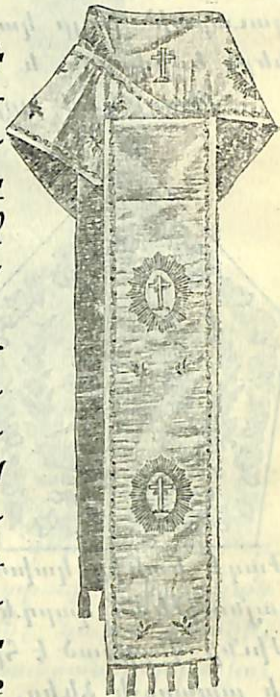

Եմիփորոն, լայն և հինգ խաչով զարդարուած ուրար է, որ եպիսկոպոսը կրում է շուրջաօր վերայ և ուսերի վրայից տարածուած է կրծքի և մէջքի վերայ մինչև ստները: Ինչպէս երևում է ամենահին նշկարներից, եմիփորոնի գործածու-

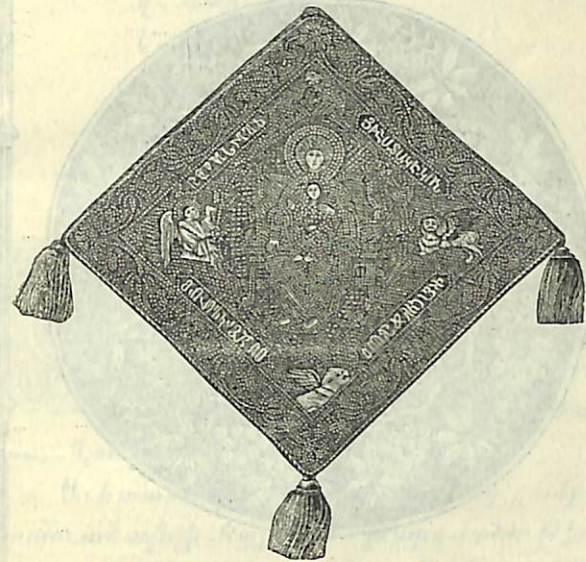
թիւնը մնացած է առաքեալներից: Եմիփորոնը գործ է ածուած ամբողջ զգեստաւորութեան ժամանակ:

Ե. Հայրապետական գգեսներ

Կաթողիկոսը, բացի եպիսկոպոսական բոլոր ըզգեստներից, գործ է դնում նաև՝ կոնքնոն, որ մի քառանկիւնի (խաչաձև) զարդ է, մի ծայրից դասկից կախած աջ կողմը, որպէս հովուական հոգևոր զէնք (մախազ) և Յիսուսի զենշակի նշանակութիւնը ունի: Կոնքնոն երբեմն արւում է և պա-

տուաւոր արքեպիսկոպոսներին և պատրիարքներին իբրև նշան դերագոյն յարգանքի:

Արծուէգորգ, արծիւը, իբրև բարձրաթուիչ և սրատես՝ եկեղեցին փոխաբերաբար մարուր և ուղիղ վարդապետութեան նշան է համարում. իսկ արծուէգորգի գործածութիւնը ցոյց է տալիս, որ քահանայապետը իւր կոչման և կեանքի մէջ պէտք է նմանի արծուին:

Կաթողիկոսը հայրապետանոցից դուրս գալիս կրում է ձեռքին հայրապետական

խաչազարդ աստ, իսկ նորա առջևից
տանում են խաչ և դաւաղան:

Է. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ Ս. ԳՐԻԵՐ

Աստուածպաշտութիւնը և եկեղեցական սրբազան խորհուրդները կատարելու համար դործ են դրւում հետեւեալ գրքերը.

ա. Ս. Աւետարան.

բ. Ժամագիրք.

գ. Շարական.

դ. Ճաշոց գիրք.

ե. Խորհրդատեար.

զ. Տաղարան.

է. Տօնացոյց.

ը. Մաշտոց.

թ. Կանոնգիրք.

ժ. Յայտաւուրք.

Ա. Ս. Աւետարան

Ս. Աւետարանը բովանդակում է իւր մէջ մեր տէր Յիսուս Քրիստոսի երկրաւոր կեանքը—նորա անօրէնութիւնները, որ գրեցին չորս աւետարանիչներ՝ Մատթէոս, Մարկոս, Դուկաս և Յովհաննէս:

Աւետարանի և առհասարակ ամբողջ Աստուածաշնչի հայերէն թարգմանութիւնը եղաւ հինգերորդ դարում ս. Սահակ և Մեսրոպ թարգմանիչների և նոցա աշակերանների ձեռքով. այդ թարգմանութիւնը այնքան գեղեցիկ է, որ կոչւում է բոլոր լեզուների թարգմանութիւնների թագուհի:

Ռ. Ժամագիրք.—Հաստատակաց կարգ աղօթից

Ժամագիրքը օրուայ ժամերի վերայ բաժանուած գիրք է. նա պարունակում է իւր մէջ հասարակաց աստուածպաշտութեան կարգը, այսինքն՝ այն աղօթքները, երգերն ու

ընթերցուածները, որոնցով ամեն օր հաւատացեալները, ժողովուրդով տաճարը, հրապարակով պաշտօն են մատուցանում Աստուծուն:

Ժամագիրքը գրել են մեր ս. Մահակ և Մեսրոպ թարգմանիչները և կազգաւորել են Գիւտ, Յօհան Մանդակունի և Ներսէս Շնորհալի հայրապետները:

Հայաստանեայց եկեղեցին սահմանած ունի օրական ինն անգամ հասարակաց աղօթք, ինն դաս հրեշտակների օրինակով, որոնք անդադար փառաբանում են Աստուծուն: Մենք էլ երկնային հրեշտակներին նմանելով աղօթում ենք օրէնը ինն անգամ, ուստի և ժամագիրքը բաժանուած է ինն մասի, այն է.

ա. Գիշեր-ժամու աղօթք.

բ. Առաւօտեան աղօթք.

գ. Արեւագալի աղօթք.

դ. Երրորդ ժամու աղօթք կամ առաջին ողորմեա.

ե. Վեցերորդ ժամու աղօթք կամ երկրորդ ողորմեա.

զ. Իններորդ ժամու աղօթք կամ երրորդ ողորմեա.

է. Երեկոյեան աղօթք.

ը. Խաղաղական աղօթք.

թ. Հանդստեան աղօթք.

Հին ժամանակ աստուածպաշտութեան ինն կարգը կատարւում էր առանձին առանձին որոշուած ժամերին, իսկ վերջին դարերում միմիայն օրը երկու անգամ է կատարւում. առաջին վեցը առաւօտեան, իսկ վերջին երեքը՝ երեկոյեան: Պատարագի օրերին երեք ողորմեան ասում են ճաշին ս. պատարագի հետ միասին:

Իսկ վանքերում այդ բոլորը կատարւում է հնաւանդ ձևով:

Ընդհանուր գիտելիք

Ժամերգութեան ժամանակ եկեղեցու պաշտօնեաներից իւրաքանչիւրը իւր դերը ունի և ասելիքը. այսպէս.—

Ասագ երէցը ժամ է օրհնում և ասում է բոլոր մաղթանքները—դասում.

Քահանաները ասում են աղօթքներ և կարգում են աւետարան-ատեան:

Սարկաւազը ասում է քարոզներ՝ ատեան:

Ամբողջ խումբը դաս է դաս երգում է շարականներն ու երգերը:

Ժամաւար քահանան պատարագ է մատուցանում բեմի վերայ սեղանի առաջ:

Սարկաւազը վերաբերում է աւետարա-

նը և ս. խորհրդի ընծաները՝ բեմի վերայ։
Միւս սարկաւազները և կիսասարկա-
ւազը սպասաւորում են սեղանին բեմի աջ և
ձախ կողմերում։

Դպիրներն և երգեցիկ խումբը պատա-
րագին երգում են՝ ատեան։

Գիշեր ժամու աղօթք

(Գլխաւոր մասերի մեկնութիւնը)

Մեր եկեղեցին, ինչպէս հասարակաց
աստուածպաշտութիւնը, այնպէս էլ բոլոր
խորհուրդներն ու ծէսերը, սահմանած է
սկսել և վերջացնել Տէրունական աղօթքով
կամ Հայրմերով, որ հիմն է և բովանդա-
կութիւն ամեն աղօթքի և որից բխում են
ամեն տեսակ խնդրուածներ։

Գիշեր ժամու աղօթքը ուղղում ենք Հօր
Աստծուն և նախամարդու պատուիրանազան-
ցութեան խորհուրդն ունի, որով նախամար-
դիկ մերկացան շնորհներից և նոցա բերան-
ները փակուեցան Աստծուն օրհնաբանելուց։
Ուստի մենք մէջ գիշերին, խոստովանելով
մեր մեղքերը, համարձակութիւն ենք խընդ-
րում Հօր Աստծուց բանալու մեր բերանը և
աղօթելու, այս խօսքերով. «Տէր, ն[ժ]է գշտը-
թունս իմ քանաս, քնրան իմ երգեսցէ զօրհ-
նութիւնս քո»։

Այդ ժամերգութիւնը մենք կատարում
ենք գիշերը դարձեալ այն պատճառով, որ
Քրիստոս գիշերը յարութիւն առաւ և գի-
շերով պէտք է լինի մեռեալների յարու-
թիւնը։

«Զարթուցեալքս» քարոզը և «լլէն գո-
հանամք» աղօթքը ասել է մեր սուրբ Հայ-
րապետ Յովհան Մանդակունին։

Օրհնութիւն կամ հոգևար նրգ գիշերա-
յին ժամին երգում ենք այս խորհրդով. ինչ-
պէս Մովսէս մարգարէն Իսրայէլեան ազգը
աղատելով Փարաւոնի ծառայութիւնից և ա-
նապատը հանելով՝ Աստծուն օրհնութեան
երգ երգեց, այսպէս էլ հաւատացեալ ժո-
ղովուրդը, Յիսուսի միջոցով ազատուելով ան-
մարմին Փարաւոնից կամ խաւարի իշխանու-
թիւնից, երգում է նոյնանման օրհնութիւն-
ներ և երգեր, որոնք խորհրդաբար նկարա-
դրում են մարդկային ընկած բնութեան ա-
զատութիւնը։

«Վասն»ով սկսուող չորս քարոզները և
չորս աղօթքները ասել է սուրբ Սահակ Պար-
թև հայրապետը. զոյցանով մենք աղօթում
ենք աշխարհի և մեր անձերի խաղաղութեան
և ամեն քրիստոնեաների պահպանութեան
համար։

Գորանից յետոյ երգում ենք Տէրունահան տօներին «Ալէլուիա» երգը, որ ցնծութեան և օրհնութեան նշան է. դորանով շնորհակալութիւն ենք մատուցանում Տիրոջ, որ կրկին արժանացել ենք մեր կորցրած փառքին: «Ալէլուեա» հրէից բառ է և նշանակում է «Տիրոջ օրհնեցէք»:

Պահոց և մարտիրոսաց տօներին, դորա փոխարէն, երգում ենք «Թազաւոր յաւիտեան» երգերը, որոնցով աղօթում ենք, միջնորդ ձգելով դէպի Հայր Աստուած տօնուող սրբերին, որոնք Քրիստոսի չարչարանքը իւրեանց անձերի մէջ կրեցին:

Առաւօտեան աղօթք

(Գլխաւոր մասերի մեկնութիւնը)

Առաւօտեան աղօթքը ուղղում ենք Աստուածորդուն և Յիսուսի յարութեան խորհուրդն ունի. որովհետեւ այդ ժամին երեւցաւ նա իւղաբեր կանանց և լցրեց նոցա խնդութեամբ: Ուստի և մենք, առաւօտեան աղօթքի սկզբում, իբրև նշան ուրախութեան, ասում ենք հետեւեալ սաղմօսը. «Լցաք առաւօտու ողորմութեամբ քով, ցնծացաք եւ ուրախ եղաք զամենայն աւուրս կենաց մերոց»:

Յետոյ ասում ենք Հայրը կոչուած շա-

րականը, կամ երեք մանուկների երգը: Հարցի խորհուրդն այս է. ինչպէս որ մանուկները, Նաբուգոդոնոսոր արքայի պատկերին երկրպագութիւն չտալու համար, ձգուեցան հնոցի կրակի մէջ և Բանն Աստուած, իջնելով այնտեղ, փրկեց նոցա այրուելուց, այնպէս էլ մենք, ամեն առաւօտ հարց շարականը երգելով, հայցում ենք Տիրոջից, որ փրկէ մեզ մեղքի կրակից: Հարցը միեւնոյն ժամանակ Ազամի ազատութեան խորհուրդն ունի:

Մեծացուցէ շարականները Յիսուսի ծննդեան են վերաբերում:

Իւղաբերից Աւետարանը Յիսուսի թաղման և յարութեան խորհուրդն ունի: Իւղաբերից Աւետարանը խորանից դուրս բերելը Յիսուսի դերեզմանն է նշանակում: Երկու վառած մոմերը՝ երկու հրեշտակները, իսկ խունկը նշան է իւղաբեր կանանց անուշահոտութեան, որ յարութիւնից յետոյ տարածուեցաւ ամեն կողմ աւետարանի քարոզութեամբ:

Փառք ի քարծովս երգի սկզբի մասը երգեցին հրեշտակները Քրիստոսի ծննդեան ժամանակ: Մնացեալը հետզհետէ աւելացրին եկեղեցու Հայրերը երեք տիեզերական

ժողովներում: Այդ երգը երգում ենք ի խորհուրդ մարդկանց ազգակցութեան հրեշտակների հետ:

Ասացուք քարոզով ազօթում ենք աշխարհի, Հայոց հայրապետի, բոլոր հոգևոր ուխտի, թագաւորների և նոցա զօրքի, գերեալների, ճանապարհորդների և նաւորդների համար: Այլ և օգի բարեխառնութեան, պտուղների առատութեան, հիւանդների և ամեն վշտացածների, անօրէնների ձեռքը ընկածների և մեռածների ու կենդանիների վրկութեան համար:

Սուրբ Աստուածը, որ կոչում է նաև երեքսրբեան երգ, երգում ենք նոյնպէս ի դէմս Որդւոյն Աստուծոյ իբրև նշան մեր երախտագիտութեան դէպի նա:

Աւանդութիւնը ասում է, որ երբ Յովսէփ Արեւմտաեջին Քրիստոսի մարմինը իջեցնում էր խաչից՝ երգեց «Սուրբ Աստուած, սուրբ եւ հօօր, սուրբ եւ անմահ, որ խաչեցար վասն մեր ողորմեա մեզ», և սուրբ մարմինը դրեց գերեզմանի մէջ:

Հայաստանեայց եկեղեցին նոյն հնաւանդ ձևով երգում է մինչև այժմ, տէրունական տօներին յարմար փոփոխելով որ խաչեցար բառերը, այսինքն՝ ծննդեան տօնին՝

որ ծնար, յարութեան տօնին՝ որ յարեար, և այլն:

Յովհան իմաստասէր կաթողիկոսը սահմանեց սուրբ Աստուածը երգել Հայոց եկեղեցում օրը երեք անգամ:

Երեք անգամ ասելուց յետոյ վերջը միջնորդ ենք ձգում նորա մօտ սուրբ Աստուածածնին, ասելով «Փառատրեալ» երգը, որ ասել է Թովմաս առաքեալը Տիրամօր թաղման ժամանակ:

Արարչական երգը գրել է մեր նշանաւոր Հայրապետ ս. Ներսէս Շնորհալին տասներկուերորդ դարում: Այդ երգը Աստուծոյ վեցօրեայ արարչագործութեան պատմութիւնն է ներկայացնում, որով մենք յիշում ենք նորա ամենակարողութիւնը:

Արեւագալի կամ առաջին ժամու աղօթք.

(Գլխաւոր մասերի մեկնութիւնը.)

Արեւագալի ազօթքը ուղղում ենք սուրբ Հոգուն: Այդ ազօթքը կոչում է առաջին ժամու, որովհետև կատարւում է ասիական առաջին ժամին, այն է մեր 6 ժամին:

Արեւագալի ենք անուանում աստուածպաշտութեան այդ կարգը, որովհետև այդ ժամերգութեանը երգուող բոլոր երգերով, քարոզներով և ազօթքներով խնդրում ենք

սուրբ Հոգուն, որ զգալի արեգակի ծագելու հետ, լուսաւորէ մեր հոգին իմանալի արեգակի, այն է Քրիստոսի լուսով. արեգակը մեր Փրկչի նմանութիւնն ունի, որ ծագելով արեւելքում լուսաւորեց մարդկութիւնը:

Իսկ առաջին ժամին կատարելը Յիսուսի յարութեան խորհուրդն ունի, որովհետեւ Յիսուս այդ ժամին երևեցաւ աշակերտներին իւր յարութիւնից յետոյ. առաջին ժամին կատարուիլը յիշեցնում է մեզ նաև մլտանդամ գալուստն և մարդկանց յարութիւնը:

Երրորդ ժամու աղօթք կամ առաջին ողորմաւ.

(Գլխաւոր մասերի մեկնութիւնը).

Երրորդ ժամու աղօթքը ուղղում ենք սուրբ Հոգուն, որովհետեւ՝ երբ Պենտէկոստէի օրերը լրացան՝ ս. Հոգին երրորդ ժամին իջաւ վերնատանը առաքեալների վերայ:

Բացի դորանից աւանդութեամբ գիտենք, որ Տէրը այդ ժամին ստեղծեց Ագամին և Հոգու շնորհքը պարգևեց նորաւ. այդ ժամին նախամայր Եւան խաբուեցաւ և Հոգու շնորհքից զրկուեց. և այդ ժամին Տէրը խաչին բեւուռեց և աւազակին դրախտը տարաւ:

Այդ է պատճառը, որ սուրբ Հոգին ևս

այդ ժամին պարգևեց մեզ, որ իջնելով բաղմատեսակ շնորհքներով զարդարեց առաքեալներին և նոցանով մեզ հաւատացեալներին: Ուստի և երրորդ ժամին աղօթում ենք դէպի սուրբ Հոգին Աստուած:

Երևք ողորմեաներին մեծ պահքի օրերին աւելանում են և մեծ քարոզներն ու աղօթքները, որ ասել է սուրբ Յովհան Մանգակունին:

Յիշեա Տէր զպաշտօնեայս քո քարոզն ասել է Յովհաննէս Սարկաւազ վարդապետը տասներկուերորդ դարում:

Վեցերորդ ժամու աղօթք կամ երկրորդ ողորմաւ.

(Գլխաւոր մասերի մեկնութիւնը).

Վեցերորդ ժամու աղօթքը ուղղում ենք Հօր Աստծուն, որից խնդրում ենք օգնականութիւն մարդկային ակար բնութեան՝ սասանայի դէմ պատերազմելու:

Միննոյն ժամանակ վեցերորդ ժամու աղօթքը կատարում է և ի դէմս Աստուածորդու ի խորհուրդ նախաստեղծի պատուիրանազանցութեան և որովհետեւ այդ իսկ ժամին Յիսուս ճաշակեց քացախը լեղու հետ խառնած:

Իններորդ ժամու աղօթք կամ երրորդ ողորմաւ:

Իններորդ ժամու աղօթքը ուղղում ենք

Աստուածորդուն, որովհետեւ այդ ժամին նա-
խահայրը արտաքսուեցաւ դրախտից և նոյն
ժամին Քրիստոս աւանդեց հոգին Հօր Աս-
տուծու ձեռքը ու Ադամին ազատեց դժոխ-
քից:

Երեկոյեան աղօթք:

(Գլխաւոր մասերի մեկնութիւնը):

Երեկոյեան ժամերգութիւնը կատարում
ենք ի դէմս Աստուածորդուն և նորա թաղ-
ման խորհուրդն ունի. որովհետեւ Յովսէփ
Արէմաթացին այդ ժամին իջեցրեց Յիսուսի
մարմինը խաչի վերայից և դրեց գերեզմա-
նի մէջ:

Խոնարհեցո սաղմոսը ասուած է Ադամի
կողմից այս խորհրդով. ինչպէս հիւանդը
բժշկի ունկնդրութիւնն է խնդրում իւր ցաւը
նորան յայտնելու, այսպէս էլ նախահայրը,
հոգեւոր հիւանդութեամբ շողախուած, ա-
ղերսում է Աստուծուն, որ լսէ նորա ձայնին,
առողջարար դեղ շնորհէ, բժշկէ իրան հի-
ւանդութիւնից ու չարի հարուածներից:

Իսկ Ապրեցոն եկեղեցին ասում է Եւայի
կողմից, որովհետեւ երբ Տէրը հարցնում էր
նորան պտղի ճաշակման մասին՝ նա օձին
պատճառ բերելով կամեցաւ արդարանալ,
բայց դատապարտուեց. ուստի «Ապրեցո»

սաղմոսով խնդրում է ազատել իրան չարից
և դատապարտութիւնից:

Մենսեղի. Հին ուխտի եկեղեցում առա-
ւօտ և երեկոյ հաց, դառն և դորակի մի
չորրորդ մասը գինի էին դնում առաջաւո-
րութեան սեղանը. իսկ նոր ուխտի եկեղե-
ցին, որ մարմնաւորը հոգեւորի փոխանակեց,
հացի և դառան փոխանակ կարգեց երկու
տուն «մեսեղի» ասել, և գինու փոխարէն
«Ուղիղ եղիցին» սաղմոսը, չորս մասից բաղ-
կացած:

Համբարձի փոխի և շարականի խոր-
հուրդը այս է. առաւօտից մինչև երեկոյ աշ-
խատելով և վաստակելով թէ հոգւով և թէ
մարմնով, մենք խնդրում ենք Աստու. օգ-
նութիւնը, որ չտկարանանք և թուլանանք ու
ննջելու ժամը հասած լինելով խնդրում ենք
պահպանել մեզ հոգու և մարմնի ամեն ո-
րոգայթից:

Խաղաղական աղօթք.

(Գլխաւոր մասերի մեկնութիւնը):

Խաղաղական ժամերգութիւնը Քրիստո-
սի դժոխքը իջնելու խորհուրդն ունի, ուր
սպասում էին նորան արդարների հոգիները:
Յիսուս ազատելով նոցա՝ խաղաղացրեց այն
նեղութիւններից, որի մէջ գտնուում էին:

Խաղաղական է կոչուում այդ ժամերգութիւնը նաև նորա համար, որ մենք ցերեկուայ աշխատանքից հասնելով գիշերը, խաղաղութիւն և հանգիստ ենք տալիս մեր անձին:

Շնորհեա մեզ տէր, յայտնի է պատմութիւնից, որ երբ մի անգամ աւազակները կամենում էին կողոպտել Սեանի վանքը և խարէութեամբ ներս մտան այնտեղ արկղների մէջ փակուած, իբրև առևտուրի ապրանք, յանկարծ հրաշալի կերպով յայտնուեց այդ և Սեանի սուրբ հայրերը երգեցին «Շնորհեա մեզ տէր» խորհրդաւոր երգը, իսկ արկղները պահուած մարդկանցով գլորեցին ծովը:

Այդ երգը մինչև այժմ երգուում ենք եկեղեցուում Խաղաղական ժամերգութեան միջոցին, իբրև յիշատակ այդ մեծ հրաշքի և ի խորհուրդ հոգիներէ ազատութեան դժոխքից:

Մաղթանքով, քարոզով և աղօթքով խնդրուում ենք Աստծուց, որ պահպանէ մեզ գիշերը, իւր լոյսը մեզ առաջնորդ տայ, որով ազատ մնանք դայթակղութիւնից:

Հ ա ն դ ս տ ե ա ն

Հանգստեան աղօթքը ուղղուում ենք Հօր

Աստծուն, որ իւր միածնի պահպանողական աջով պահպանէ մեզ գիշերը և ամեն ժամանակ թշնամու որոգայթներից:

Այդ ժամերգութիւնը կատարուում ենք գիշերը քնից առաջ, ուստի և կոչուում է Հանգստեան: Կոչուում է նաև եկեղեցի, որովհետև սկսուում է Եկեցցէ սաղմոսով:

Վ. Ծարական

Շարականը այն գիրքն է, որ բովանդակուում է բոլոր հոգևոր երգերը, որոնք երգուում են եկեղեցուում աստուածապաշտութեան ժամանակ:

Հայաստանեայց եկեղեցուում երգուող հոգևոր երգերը առաջին չորս դարուում, քանի որ հայերէն տառերը գործածութեան մէջ չէին, երգուում էին յոյն և ասորի լեզուներով. իսկ հինգերորդ դարից սկսած, երբ ս. Սահակ և Մեսրոպ թարգմանիչները գտան և լրացրին հայոց տառերը և բոլոր եկեղեցական գրքերը հայերէն դարձրին, այդ ժամանակից շարականները երգուում են հայերէն լեզուով:

Շարականների մեծ մասը յօրինեցին և կարգի դրին իրանք ս. Սահակն ու Մեսրոպը և բաժանելով ութը ձայնի վերայ՝ երգեցին ութը ձայն եղանակները, որոնք են՝

Առաջին ձայն — աձ.

Առաջին կողմ — ալ.

Երկրորդ ձայն — բձ.

Աւագ կողմ — բլ.

Երրորդ ձայն — գձ.

Վառ ձայն — գլ.

Չորրորդ ձայն — դձ.

Վերջ ձայն — դլ.

Բացի սոցանից կան երկու ձայն ծանր երգուող շարականներ, որոնք կոչուում են սատղի և մի քանի զարտուղի շարականներ:

Մնացեալ շարականները երգեցին նոցա աչակերտներն ու եկեղեցական ուրիշ հայրեր մինչև տաննահինգերորդ դար, որից յետոյ երգուած շարականներն այլևս անընդունելի եղան եկեղեցում:

Բոլոր շարականները բաժանուում են չորս տեսակ.

Տէրունական.

Սրբոց.

Պահոց.

Հանգստեան.

Դոցանից իւրաքանչիւրը բաղկացած են այլ և այլ շարականներից, որոնք յարմարեցրած են այլ և այլ տօներին կամ օրերին:

Շարականներից իւրաքանչիւրի տեսակը

ցոյց տալու համար լուսանցքներում նշանակուում են հետևեալ կրճատումներնրով. —

Ա. որ նշանակուում է Օրհնութիւն.

Հ. « Հարց.

Մ. » Մեծացուցէ.

Ո. « Ողորմեա.

Տ. « Տէր յերկնից.

ՄԿ. « Մանկունք.

ՃՇ. « Ճաշու.

ՀԲ. « Համբարձի.

ՍՏ. « Ստեղի.

Իսկ ութը ձայն աւագ օրհնութիւնների լուսանցներում դրած են կրճատ խօսքեր, որոնք հին կտակարանի զանազան իմաստների կրճատումներ են:

Գ. ձառց գիրք

Ճաշոցը հին և նոր կտակարանի ժողովածու է, դասաւորուած ամեն օրուայ կարգով, որ կարգացուում է եկեղեցու մաստուածապաշտութեան ժամանակ: Ճաշոցի մէջ են նաև մեր նշանաւոր հայրապետների դրած հոգեբուղիս աղօթքները, որոնք նոյնպէս կարգացուում են նշանաւոր տօներին:

Ճաշոց է կոչուում այն պատճառով, որովհետև այդ գիրքը մեծ մասամբ կարգացուում է ճաշու ժամերգութեան ժամանակ:

Հին և նոր կտակարանի ընթերցումը եկեղեցում, ուրեմն և ճաշոց գրքի գործածութիւնը, սկսուել է առաքեալների ժամանակից առաջին դարում:

Ե. Խորհրդատեսը կամ պատարագաւսուցչը

Խորհրդատեսը պարունակում է սուրբ պատարագի խորհուրդը, որ կատարում է պատարագիչ քահանան:

Մեր եկեղեցում գործածուած խորհրդատեսը սկզբում յօրինուած է սուրբ Յակոբոս Տեառնեղբոր ձեռքով և լրացրած ս. Յովհանն Ոսկէբերան հայրապետի ծիսարանից: Յետոյ լրացրել են մեր եկեղեցու նշանաւոր հայրերը՝ ս. Յովհանն Մանդակունին և ս. Գրիգոր Նարեկացին:

Իսկ պատարագի արարողութեան կարգը և երգեցմունքը աւանդել է մեզ ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը, առնելով Կեսարիայի եկեղեցուց, որով և մեր եկեղեցին կատարում էր պատարագի ս. խորհուրդը: Սակայն հետզհետէ աւելի ճոխացաւ և վերջնական ձև ստացաւ ս. Սահակ և Մեսրոպ թարգմանիչների և ս. Յովհանն Մանդակունի հայրապետի ձեռքով:

Չնայելով որ այսքան փոփոխութիւններ կրեց պատարագի արարողութիւնը, բայց

նորա գլխաւոր և էական մասերը բոլորովին նոյնն են, ինչպէս որ կատարուած էր քրիստոնէութեան առաջին դարերում:

Ս. Պատարագ.

Սահմանողը. ս. Պատարագի խորհուրդը Քրիստոսի մարդեղութեան խորհուրդն է և սահմանեց ինքը Քրիստոս իւր մասնութեան երեկոյին վերնատանը, ուր առնելով հաց՝ օրհնեց ու սասց աշակերտներին՝

«Առէք կերէք այս է մարմին իմ»

և առնելով բաժակը՝ նոյնպէս օրհնեց և սասց՝

«Արէք ՚ի տմանէ ամենքեան այս է արիւն իմ նորոյ ուխտի»:

Որոնց ճաշակման մասնակից անելով իւր աշակերտներին՝ պատուիրեց նոցա կատարել այդ խորհուրդը, ասելով.

«Ձայս արարէք առ իմոյ յիշատակի»:

Բայց բուն և իսկական պատարագն այն էր, որ յաջորդ օրը ինքը մատոյց խաչի վերայ իւր անձը հօր Աստծուն՝ մարդկան ազգի փրկութեան համար: Եւ այնուհետեւ բոլոր քրիստոնեայ եկեղեցիներ՝ սրբութեամբ կատարում են այդ փրկչական աւանդը, այն է պատարագի ս. խորհուրդը կենդանիներէ և ննջեցեալների համար:

Նիւթը. Պատարագի համար Հայաստանեայց եկեղեցին գործ է դնում բազարջ հաց՝ նշխար և անապակ, այն է անջուր գինի:

Մեր եկեղեցին ըստարջ հացով է պատարագում, որովհետև այն հացը, որ Յիսուս վերնատանը բաշխեց առաքեալներին, բազարջ էր, Հրէից բազարջակերաց տօնի պատճառով. և երկրորդ՝ բազարջ կամ անխմոր հացը օրինակ է Յիսուսի կուսածին և անապական մարմնին:

Անջուր կամ անապակ գինի ենք գործ դնում պատարագի համար, որովհետև գինին Յիսուսի արեան նշանակութիւնն ունի, իսկ Յիսուսի արիւնն ևս անապական էր:

Կատարողը. Պատարագի ս. խորհուրդը իրաւունք ունին կատարել միմիայն քահանան և իբրև քահանայապետներ՝ եպիսկոպոսն ու կաթողիկոսը, որոնք պատարագ մատուցած օրը կոչուում են՝ ժամարար:

Պատարագ մատուցանելու համար քահանան պարտաւոր է նախապէս պատրաստուիլ հսկումով և աղօթքով, հոգու և մարմնի մաքրութեամբ և խոստովանելով քահանայի առաջ իւր մեղքերը: Նոյն պատրաստութիւնն է պահանջուում և ամեն հաւատա-

ցեալ քրիստոնեայից, ով որ ցանկանում է մերձենալ սուրբ խորհրդին:

Տեղը. Պատարագը մատուցուում է եկեղեցում և առհասարակ այն բոլոր մատուցներում, ուր օծուած վէմ քար կայ, սեղանի վերայ:

Պատարագի օրերը. սկզբում առաքեալներն ամեն օր պատարագում էին, իսկ յետոյ սովորութիւն եղաւ ս. պատարագ մատուցանել շաբաթ և կիրակի օրերը, տէրունական տօներին և հասարակ օրերը ըստ ցանկութեան հաւատացեալ ժողովրդեան:

Պատարագի խորհուրդը արգելուած է կատարել Առաջաւորաց պահքի հինգ օրերն և քառասնորդական պահքի լուր օրերը, բացի շաբաթ օրերից:

Աւանդաբար պատարագ է մատուցում ծով բերանով, ուրեմն և ճաշից առաջ. իսկ Ծննդեան և Չատկի ճրագալոյցներին՝ երկոյին է ս. պատարագ մատուցուում ի պատիւ այդ երկու մեծահանգէս տօների:

Համառօտ մեկնութիւն ս. պատարագի.

Չզնստաւորութիւն. ս. պատարագ մատուցանելու համար քահանան մտնում է խորան և զգեստաւորուում սահմանած կարգով

և ամեն մի զգեստ հագնելիս ասում է որոշուած ազօթքը:

Մինչ նա զգեստաւորուում է, դպիրները երգում են «Խորհուրդ խորին» շարականը, որ երգել է Խաչատուր վարդապետ Արևելցին: — Այդ շարականի առաջին տան մէջ յիշուում է հրեշտակների ստեղծուիլը, երկրորդի մէջ՝ Ազամի ստեղծուիլը, երրորդի մէջ՝ Քրիստոսի շարչարանքով եղած փրկագործութիւնը, չորրորդի մէջ՝ ս. Հոգու առաքեալների վերայ իջնելը. իսկ մնացեալների մէջ յիշուում է քահանայական զգեստների խորհուրդը: Վերջին տունը «Թագաւոր երկնաւոր» վերցրած է Ծաղկագարգի շարականից:

Առք լուանալը. քահանան դուրս գալով խորանից՝ լուանում է իւր ձեռները՝ ի նշան ներքին մաքրութեան:

Խոստովանութիւն. այնուհետև քահանան ժողովուրդից հրապարակով խնդրում է, որ Աստուծոց խնդրեն իւր մեղքերին թողութիւն տալու, որպէս զի վստահութեամբ մօտենայ ս. սեղանին. իսկ ժողովուրդը քահանայի բերանով մաղթում է, որ Աստուծոյ ներէ նորա մեղքերը:

Բնմն ելնել. ժողովուրդը խնդրում է պատարագիչ քահանայից, որ յիշէ իրանց ս.

սլատարագի մէջ. և քահանան խոստանում է յիշել նոյա անմահ Գառի առաջ. յետոյ բարձրանում է բեմը. և վարագուրով ծածկում են սեղանը՝ սպասը դնելու համար:

Սալաս ղնել. դպիրները մեղեդի են երգում, իսկ քահանան ասում է Նարեկացու երկու ազօթքները և ընծայարանի առաջ գընալով, նշխարը դնում է մաղղմայի վերայ ու ասում. «Յիշատակ Տեսան մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի». և գլինին խաչաձև լցնելով սկհու մէջ ասում է. «Յաղագս յիշատակի փրկագործ անօրէնութեան Տեսան Աստուծոյ եւ Փրկչին մերոյ Յիսուսի Բրիստոսի». յետոյ սկիհն ու մաղղման քողով ծածկելով՝ խաչակնքում է ու խնկարկում:

Խնկարկել. վարագոյրը բացուելով՝ քահանան խնկարկելով ս. սպասին և սեղանին՝ իջնում է բեմից և խնկարկելով ժողովուրդին նորից բարձրանում է բեմը. աշխարհ գալոցը նշանակում է, որ Քրիստոս աշխարհ եկաւ և աւետարանական անուշահոտութիւն տարածեց մեր մէջ:

Երեքսրբեան երգ. երեքսրբեան փառաբանութիւնը սկսում է սարկաւազի «Պոստխումէ, ասելով. դա յունարէն «Պոսէխումէն» բառն է և նշանակում է «ուշ դարձ-

ներք»։ Երեքսրբեան երգը «սուրբ Աստուած»ն է. երբ դպիրները երգում են այն՝ սարկաւազը Աւետարանը բարձրացնելով շրջաբերում է ի տես ժողովրդեան։

Ընթերցում. մարգարէական և առաքելական գրքեր կարդալը նշանակում է, որ մարգարէների գուշակութիւնը և առաքեալների քարոզութիւնը Քրիստոսի անօրէնութիւնն են ծանուցանում։

Աւետարան. ուստի դորանից յետոյ սարկաւազը կարդում է Քրիստոսի անօրէնութեան գիրքը, որ է Աւետարանը, իբրև լրումն օրէնքների ու մարգարէների։

Դաւանութիւն. Աւետարանից յետոյ սարկաւազը ասում է Հայաստանեայց եկեղեցու դաւանութիւնը, որ է «Հաւատամք»ը, որպէս զի ժողովուրդը հաստատուի իւր հաւատի մէջ։

Վերաբերութիւն. Սարկաւազը ասելով «մի ոք յերեխայից» հասկացնում է ժողովրդեան, որ եթէ մէջները չմկրտուածներ, թերահաւատներ և ապաշխարողներ կան, չօտենան աստուածային խորհրդին։ Այնուհետև ժամարարը մերկանում է, այսինքն եթէ եպիսկոպոս է՝ հանում է թագը, եմիփորոնը և հողաթափները, իսկ եթէ քահանայ է՝

սաղաւարան ու հողաթափները, որովհետև մինչև այդ ժամանակ ժամարարը Քրիստոսի օրինակ էր, իսկ այդ տեղից նա դառնում է ս. խորհրդի սպասաւոր։

Այդ միջոցին սարկաւազը ս. խորհրդի ընծաները հանդիսապէս վերաբերում է ընծայարանից պատարագիչ քահանային, որի ժամանակ դպիրները երգում են սրբասացութիւնը։

Հին ժամանակ այդ միջոցին բոլոր ժողովուրդը թափօրով հաց ու գինի էին բերում և դնում «ընծայարան» կոչուած սեղանի վերայ. իսկ մեր եկեղեցին սահմանած է դորա փոխարէն սպասի հացի ու գինու վերաբերելը։

Վերաբերման խորհուրդն այն է, որ Յիսուս մարմին առնելով մարդկանց ընծայուեցաւ։

Ողջոյն. Սարկաւազը ողջոյն առնելով պատարագիչ քահանայից՝ իջնում է և ողջոյնը տալիս. դպրապետին կամ եթէ եպիսկոպոս կամ քահանայ կայ՝ նորան, իսկ սոքա էլ ժողովրդին։

Ողջոյնն այն նշանակութիւնն ունի, որ Յիսուսի պատուէրի համեմատ՝ ուրբեր ցանկանում են պատարագ մատուցանել՝ պէտք

է հաշտուին միմեանց հետ և սիրով ողջոյն տան իրան:

Սրբագործութիւն. դպիրները երգում են հրեշտակային երգը, «Սուրբ, սուրբ, սուրբ Տէր զօրութեանց», «Ովսաննա» երբայերէն բառ է և նշանակում է «փրկիր մեզ»:

Քահանան առնում է ձեռքին նշխարը՝ լաշակնքում է վրէն և բարձրացնելով՝ ասում.

«Առէք կերէք, այս է մարմին իմ, որ վասն ձեր և բազմաց բաշխի ի քառութիւն և ի թողութիւն մեղաց»:

Նոյնպէս էլ գինին օրհնելով՝ բարձրացնում է և ասում.

«Արէք ի սմանէ ամենեքեան, այս է արին իմ նորոյ ուխտի, որ յաղագս ձեր և բազմաց հեղանի ի քառութիւն և ի թողութիւն մեղաց»:

Սրբագործութիւնը վերջանում է նորանով, որ քահանան երկրպագելով սեղանին և վերցնելով ընծաները ձեռքին՝ խնդրում է, որ սուրբ Հոգին իջնի նոցա վերայ և հացն ու գինին դառնան ծշմարիտ մարմին և արիւն Քրիստոսի:

Յիշատակութիւն. սրբագործութիւնից յետոյ թէ քահանան և թէ ժողովուրդն

սկսում են յիշատակել կենդանի և հանդուցեալ հաւատացեալներին և նոցա համար աղօթել Աստուծոյն ս. պատարագի միջնորդութեամբ:

Սարկաւագները սեղանի աջ կողմը դնալով յիշատակում են ազգային սրբերին ու Հայ եկեղեցու նշանաւոր նահատակներին ու հայրապետներին. այն է՝ Թադէոս և Բարդուղիմէոս առաքեալներին, ս. Գրիգոր Լուսաւորչին, Նորա սրբոց ու թուներին՝ Սրբիստակէսին, Վրդանէսին, Յուսիկին, Գրիգորիսին, մեծ Ներսէսին, Սահակ Պարթևին, Գանիէլին, Խազ եպիսկոպոսին, Մեսրոպ վարդապետին, Գրիգոր Նարեկացուն, Ներսէս Կլայեցուն, այն է Շնորհալուն, Յովհան Ռբոանեցուն, Գրիգոր և Սովսէս Տաթևացիներին և առհասարակ Հայաստանի հովիւներին ու հովուապետներին: Յետոյ յիշում են միանձն կրօնաւորներին, սուրբ թագաւորներին և ամեն հաւատացեալներին, որոնք հաւատով ի Քրիստոս փոխուեցան:

Իսկ սեղանի ձախ կողմը դալով յիշատակում են ամենայն Հայոց Հայրապետին և ամեն կենդանի հաւատացեալներին¹⁾:

¹⁾ Ռուսիայում այստեղ յիշում են նաև օգոստ. Կայսեր և նորա Տունը. իսկ Տաճկաստանում՝ երուսաղէմի և Կ. Պօլսի ամենապատիւ պատրիարքներին:

Ճաշակումն. Դպիրները երգում են Տէրունական աղօթք «Հայր մեր». պատարագիչը ս. խորհուրդը բարձրացնելով ասում է. «ի սրբութիւն սրբոց». այսինքն՝ այս ս. Տիրոջ ամենասուրբ մարմին և արիւնն է: Քահանան ս. խորհուրդը ձեռքին դառնում է դէպի ժողովուրդը և նորա ջերմեռանդութիւնը շարժում դէպի ս. խորհուրդը, և վարագոյրը քաշում է: Պատարագիչ քահանան ճաշակում է ս. խորհրդից: Իսկ այդ ժամանակ սարկաւազներն ու դպիրները երգում են «Տէր ողորմեա» աղերսը, որ գրել է Սիմէոն կաթողիկոսը:

Վարագոյրը բացում է, արժանաւորները հաղորդւում են ս. խորհրդից և վարագոյրը նորից ծածկւում է:

Գոհութիւն. դպիրներն երգում են դոհացողական երգը «լցաք ի քարութեանց քոց Տէր». ժամարարը շնորհակալութեան աղօթք է ասում ծածուկ և սաղաւարտը ծածկելով քաշում են վարագոյրը. քահանան ասում է «Որ օրհնես» նշանաւոր աղօթքը և իջնում բեմից, որ նշանակում է Քրիստոսի միւսանդամ դալը աստուածային փառքով:

Նա կարգում է աւետարանից մի դլուխ, որ իմացուի թէ մեր բոլոր հոգևոր աղօթք-

ները Տիրոջ կենարար վարդապետութեամբ ենք սկսում և վերջացնում. և օրհնելով՝ արձակում է ժողովրդին:

Զ. Տաղարան.

Պատարագի երգերը, քարոզները, տաղերը և առհասարակ այն մասը, որ կատարւում են սարկաւազներն ու դպիրները, ամփոփուած են մի գրքի մէջ, որ կոչւում է Տաղարան:

Է. Տօնացոյց.

Տօնացոյցը մի հրահանգ է, որ ցոյց է տալիս Հայաստանեայց եկեղեցու տօները, այդ տօներին երգուելու երգերը, շարականները, սաղմոսները, ընթերցուածներն և առհասարակ ամեն տեսակ հանգիսակատարութիւնները, և թէ ինչպէս պէտք է կատարել նոցա:

Տօնացոյցը յօրինեցին ս. Սահակ և Մեսրոպ հայրապետները հինգերորդ դարում և հետզհետէ կարգի դրին մեր այլ և այլ հայրապետները. իսկ վերջնական կերպով կարգի դրեց անցեալ դարում Սիմէոն կաթողիկոսը, բաժանելով երկու հատորի, որոնք անսխալ կերպով ցոյց են տալիս մեր բոլոր տօները և դոցա վերաբերեալ ամեն տեղեկութիւններ:

Ը. Մաքսոց.

Մաշտոցը այն գիրքն է, որի մէջ գրուած են եկեղեցական խորհուրդների և հոգևոր ծէսերի կատարելու բոլոր պաշտամունքը, ուստի՝ կոչուում է նաև ծիսարան: *որքան որքան*

Միսարանը գոյութիւն ունէր առաջին դարերից սկսած, բայց յոյն և ասորի լեզուներով, որովհետև հայերէն տառերի անգործադրութեան պատճառով հայերն եկեղեցում այդ լեզուներով էին աստուածպաշտութեան կարգը կատարում:

Հինգերորդ դարում ս. Մեսրոպը ծիսարանը հայերէնի թարգմանեց և կարգի դրեց, որ նորա անունով էլ կոչուեցաւ Մաշտոց:

Այժմ ծիսարանը գործ է գրւում երկու առանձին գրքերով.

ա. Մէկը պարունակում է իւր մէջ եկեղեցական խորհրդակատարութիւնները, այն է՝ մկրտութեան և պսակի, և քանի մի այլ ծիսական կարգեր, այսինքն՝ ննջեցեալների թաղման, աղօրհնէքի, խաչալուսի և այլն. դա կոչուում է ձեռաց մաշտոց:

բ. Իսկ միւսը, բացի այդ ամենից, պարունակում է և եկեղեցու հիմնարկէքն ու օժման կարգը, եկեղեցական ամեն պաշտո-

նեաների ձեռնադրութեան և թաղման կարգը, ս. միւռօնի օրհնութեան կարգը և այլն. դա կոչուում է մայր մաշտոց:

Թ. Կանոնագիրք

Կանոնագիրքը այն գիրքն է, որի մէջ ժողովուած են առաքելական կանոնները, երբեք տիեզերական ժողովների, այն է՝ Նիկիայի, Կոստանդնուպոլսի և Եփեսոսի ժողովների կանոնները և բացի դրանցից՝ Հայաստանեայց եկեղեցական-ազգային ժողովների կանոնները եկեղեցու կառավարութեան և բարեկարգութեան համար, որոնցով կառավարւում է մեր եկեղեցին մինչև այժմ:

Ճ. Յայտմաւորք

Յայտմաւորքը սուրբերի կենսագրութիւնն է, գրուած նոցա նահատակութեան կամ մահուան օրերով. սորա համար էլ կոչուում է յայտմաւոր, այսինքն՝ այսօրուայ օճ կամ ընթերցմունք:

Յայտմաւորք կարգալու սովորութիւնը շատ հին է. դեռ առաքելական դարում հաւատացեալները պատմում էին սուրբերի գործերը, որ լսողներն էլ հետևեն նոցա աբիական գործերին և առաքինական կեանքին:

Հայոց եկեղեցում կարգացուող Յայտ-

մաւուրքը թարգմանեց Գրիգոր վկայասէր կաթողիկոսը յոյն և ասորի լեզուներից տասնուամէկերորդ դարում. այնուհետև շատ անգամ փոփոխութեան ենթարկուեց մեր եկեղեցական հայրերից զանազան ժամանակ և լրացուելով զտուեցաւ աւելորդաբանութիւններին:

Յայտմաւուրքը մինչև տասնեկիններորդ դարու սկիզբը կարգացուած էր եկեղեցիներում՝ երեկոյեան ժամերգութիւնից առաջ, այնուհետև վերացուեց այդ սովորութիւնը և այժմ միմիայն վանքերումն են կարգում:

Ը. ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏԱԿԱՆ ԾԷՍԵՐ

Ծէսը և արարողութիւնը աստուածպաշտութեան արտաքին նշաններ են:

Դոքա թէև կարևոր և խիստ օգտակար են, բայց առաքեալները հաւատի միայն գըլխաւոր պէտքը սահմանեցին, իսկ արարողական մասը, իբրև երկրորդական մաս, որոնք չեն վնասում եկեղեցու վարդապետութեան միութեանը, թողին սահմանել իրանց յաջորդներին:

Այդ պատճառով ծէսերն ու արարողու-

թիւնները միակերպ չեն բոլոր եկեղեցիներում, այլ տարբեր, բայց այդ բոլորի ոգին, հիմքն ու նպատակը միևնոյն աստուածպաշտութիւնն է:

Մեր եկեղեցու գլխաւոր ծէսերը սոքա են.

ա. Խորհուրդների կատարման ծէսերը.
բ. Տօները.

գ. Նիւթական եկեղեցու կազմակերպութիւնը.

դ. Քրիստոսի ս. խաչի, սրբերի մասունքների և պատկերների յարգութիւնը.

ե. Պահք և ծոմապահութիւն.

զ. Սրբազան արարողութիւններ.

է. Հոգևոր սովորութիւններ.

Ա. Խառնուրդների կատարման ծէսերը

Մեր ՏՈՒԹԻՒՆ. մկրտութեան և դրօշմի խորհուրդը կատարուում են միասին մէկը միւսից յետոյ:

Ամենից առաջ՝ եկեղեցու գաւթում, իսկ եթէ գաւթ չունի՝ տղամարդկանց դասումը քահանան կատարում է երգմենեցնելու կարգը. սկզբում ուրրում է նարօտը, իսկ յետոյ ասում է հրաժարիմքն ու հաւատի դաւանութիւնը:

Նարօտը սպիտակ և կարմիր թելերի

ուրրուն հիւսուածն է: Սորա գործածութիւնը մնացել է քրիստոնէութեան առաջին դարերից, երբ հասակաւոր մկրտուողների գլխին պսակ էին դնում կամ նարոտ, որպէս յաղթութեան նշան հեթանոսութեան դէմ: Դորա փոխարէն այժմ գործ ենք դնում սպիտակ և կարմիր թելերից ոլորած նարոտը:

Երեսը դէպի արեւուտք հրաժարիժք ասելը ցոյց է տալիս մկրտուողի հրաժարուելը խաւարի իշխանութիւնից, իսկ համառօտ դաւանութիւն ասելով՝ հաստատում է քրիստոնէութիւն ընդունելը:

Այնուհետև կատարում է ջրի օրհնութիւնը, որովհետև նախահօր պատուիրանազանցութեամբ անիծուեցան նաև բոլոր արարածները, ուստի և օրհնում է ջուրը Խաչով, Աւետարանով և ս. Միւռոնի հեղձամբ, որպէս զի սրբուի և դառնայ նուիրական ջուր:

Յետոյ քահանան, նորից հաւաստիանալով, որ երեխան ցանկանում է քրիստոնեայ դառնալ, երես անգամ ընկղմում է ջրի մէջ ամենատուրբ Երրորդութեան անունով, որով երեխան ազատում է սկզբնական մեղքից: Երես անգամ ընկղմելը օրինակ է Քրիստոսի երեքօրեայ թաղման:

Երեխային աւազանից հանելով փաթաթում են սպիտակ կտանի մէջ, որ սկզբնական անմեղութեան նշան է:

Երեխային մկրտելիս՝ ազգային կամ քրիստոնէական անուն են տալիս:

Հին ուխտի եկեղեցու սովորութեամբ երեխային, մկրտութիւնից քստասուն օր յետոյ, ծնողը տանում է եկեղեցի, ուր դորա համար սահմանուած կարգն է կատարում ծննդականի և մկրտուածի վերայ:

ԳՐՈՇՄ. Մկրտութիւնից յետոյ քահանան մկրտուածի ըտլոր զգայարանքները օծում է սուրբ Միւռոնով, որով սա ստանում է ս. Հոգու շնորհը և դառնում է Քրիստոսի զինուոր:

Իրոջմից անմիջապէս յետոյ մկրտուածին հաղորդում են Քրիստոսի մարմնոյ և արեան:

Նորոգ մկրտածին քահանան եկեղեցական հանդիսով տանում է նորա տունը և յանձնում ծնողին:

ԱՊԱՇԽԱՐՈՒԹԻՒՆ. Ապաշխարութեան արտաքին ձէսը այսպէս է կատարում.

Սուրբ հաղորդութեան մերձենալ ցանկացողը, ի նշան իւր կատարեալ զղջման, ծունկ է չորում քահանայի առջև և խոստովանում

է իւր բոլոր յանցանքները, ասելով սահմանեալ մեղան:

Քահանան հարկաւոր խրատները տալուց և կարևոր չափով ապաշխարանք դնելուց յետոյ՝ արձակումն է շնորհում նորան:

Այն քահանան, որ խոստովանութիւնը կը յայտնի ում և իցէ՝ մեր եկեղեցու օրէնքով զրկուած է ընդ միշտ քահանայութիւնից:

Ձեռնադրութեան հանդէսը Հայաստանեայց եկեղեցին սահմանած է տօնել ամենաչքեղ կերպով, ի նկատի ունենալով եկեղեցու պաշտօնեաների կոչման նուիրական սրբութիւնը և այդ խորհրդի վեհութիւնը:

Ձեռնադրութեան մանրամասն խրատները բովանդակուած են Մայր Մաշտոցի մէջ: (Կրկնել նախընթացից «քահանայութիւնը»):

ԱՄՈՒՄՆՈՒԹԻԻՆ. Պսակի խորհրդից առաջ քահանան գնում է հարսի տունը և օրհնելով փեսայի տալիք նշանը՝ տալիս է հարսին: Այս սովորութիւնը այժմ նոյն իսկ պսակի օրն է կատարուած:

Նոյն օրը փեսայի տանը քահանան օրհնում է հալաւը, այն է փեսայի և հարսի հանդերձները, որ նախածնողների սկզբնական զգեստի նմանութիւնն ունի:

Յետոյ գնում են եկեղեցի և քահանան նախապէս խոստովանեցնելով փեսայացուին և հարսնացուին՝ տեղեկանում է, թէ կոյ արդեօք երկուստեք համաձայնութիւն, յիշեցնում է նոցա պսակի խորհուրդը և յորդորում է մինչև մահ անբաժան ապրել և սիրել միմեանց:

Երբ քահանան հաւաստիանում է, որ նորա յօժար կամքով են առնում միմեանց, ապա զգեստաւորուելով, հրապարակով դարձեալ հարցնում է՝ համաձայն են երկուսն էլ այդ միութեան թէ ոչ. և երբ նորա հրապարակով էլ յայտնում են իրանց յօժարութիւնը, քահանան հարսնացուի աջը տալով փեսայի ձեռքը՝ կատարում է պսակի ս. խորհուրդը և կնապում երկուսի պարանոցին նարոս:

Հայոց եկեղեցին թագի գործածութիւնը չունի, բայց մի քանի տեղերում ընդունուած է իբրև նորամուծութիւն:

Պսակի խորհրդի վերջին քահանան օրհնում է ըստակը ի նշան Քրիստոսի՝ Կանա Գալիլեայի հարսանիքում կատարած հրաշագործութեան և խմբեցնում նորապսակներին. յետոյ եկեղեցական հանդիսով տանում է նոցա տուն:

ՎԵՐՁԻՆ ՕՐՈՒՄՆ. Հայաստանեայց եկեղեցին վերջին օժման խորհուրդը կատարում է առանց օժման:

Այդ խորհրդի արտաքին ծէսը այսպէս է կատարուում. քահանան գնում է ծանր հիւանդի մօտ և սահմանեալ կարգը կատարելով՝ խոստովանեցնում և հաղորդում է նորան, որով նա սրբուում է ներելի մեղքերից:

Այդ գործողութիւնը կոչուում է նաև թրշակ:

Ռ. Տօներ

ՏՕՆ. Նշանակուում է հանգիստ կամ ազատութիւն աշխարհային գործերից, որ առանց արգելքի կարողանանք Աստծուն ծառայել:

Տօն օրերը եկեղեցին սահմանադրել է կատարել կամ Տէրունական օրևէ գլխաւոր դէպքի և կամ նշանաւոր սուրբերի յիշատակը:

Եկեղեցին տէրունական տօները սահմանել է այն նպատակով, որ յիշենք այն անցքերը, որոնք քրիստոնէական հաւատի հիմքն են կազմում, որ մարդս կեանքի հոգսերի մէջ մի բարոյական մխիթարութիւն ունենայ և Աստծուն շնորհակալութիւն մատուցանենք նորա մեզ տուած բարութեանց համար: Իսկ սուրբերի տօները սահմանուած են յաւերժա-

ցներու և յարգելու առաքինի մարդկանց յիշատակը, և որպէս զի աշխատենք նմանել նոցա կեանքի օրինակին: Այստեղից պարզ է, որ տօն օրերը պէտք է թողնենք մեր աշխարհային բոլոր զբաղմունքը և նուիրուինք հոգևոր և աստուածահաճոյ գործերին:

Եկեղեցու անդրանիկ տօնը Քրիստոսի յարութեան տօնն է, որ սահմանեցին տօնել առաքեալները Քրիստոսի յարութիւնից անմիջապէս յետոյ՝ միաշաբաթ օրը, անուանելով կիրակէ, որ նշանակում է Տէրունական: Այդ տօնը Հայոց եկեղեցին մինչև այժմ էլ տօնում է կիրակի օրերը:

Հայոց եկեղեցական տօները երկուսի են բաժանուում՝ անշարժ և շարժական. այս առաջանում է նորանից, որ Չատկի տօնը, որից կախումն ունին մնացեալ տօների մեծագոյն մասը, միշտ միևնոյն օրը չի գալիս և դորա հետ միասին յետ ու առաջ են շարժուում և մնացեալ տօները:

Անշարժ տօներն են՝ Մարիամ ս. Կուսի աւետուածը, Յիսուսի ծնունդը, Անուանակոչութիւնը, Տեառնընդառաջ և Աստուածածնի երեք տօները:

Իսկ Չատկի տօնը և մնացեալ բոլոր տօները շարժական են:

Մեր եկեղեցին ապաշխարութեան (պահք) օրերը ոչ մի տօն չէ տօնում, բացի անշարժ տօներից. միմիայն առաքեալների սահմանադրութեամբ մեծ պահքի շաբաթ օրերը կատարում է սրբոց յիշատակ:

Բացի սովորական տօները, մեր եկեղեցին շաբաթուայ իւրաքանչիւր օրուան առանձին նշանակութիւն է տալիս, այսպէս՝

Միաշաբաթ կամ կիրակի՝ յարութեան և արարչութեան առաջին օրուան է նուիրուած:

Երկուշաբթի օրը յիշատակ է հրեշտակների և արարչութեան երկրորդ օրուայ:

Երեքշաբթի՝ մարգարէից, ս. Յովհաննու և արարչութեան երրորդ օրուայ:

Չորեքշաբթի՝ ս. կուսի Աւետման և արարչութեան չորրորդ օրուայ:

Հինգշաբթի՝ առաքեալների և արարչութեան հինգերորդ օրուայ:

Ուրբաթ՝ սրբոց, Քրիստոսի թաղման և հանգստեան:

Տեսակներդ. Տօները երկու տեսակ են. Տէրունական և սրբոց:

Տէրունական բոլոր տօները, որոնց թւում և Աստուածածնի տօները, պահում ենք կիր-

ակի: Իսկ սրբոց տօներից կիրակի են պահում միայն քանի մի նշանաւոր ընդհանուր և ազգային սրբոց տօներ. մնացեալները չեն պահում:

Տէրունական տօներ

Տէրունական կոչում են այն տօները, որոնք մեր Տէր Յիսուս Քրիստոսի երկրաւոր կեանքի նշանաւոր դէպքերի յիշատակին են նուիրուած. դոքա են՝

Ապրիլի 7. Աւետումն ս. Կուսին: Աւետեաց տօնը անշարժ է և կատարուում է միշտ ապրիլի 7-ին, որովհետև կապ ունի Քրիստոսի ծննդեան տօնի հետ:

Յունուարի 6. Ծնունդ և Մկրտութիւն Քրիստոսի: Քրիստոսի ծննդեան և մկրտութեան տօնը նոյնպէս անշարժ է և կատարուում է միշտ Յունուարի 6-ին:

Առաջին չորս դարում բոլոր քրիստոնեաներն այդ տօները կատարում էին միասին Յունուարի 6-ին: Հինգերորդ դարից միւս ազգերը Քրիստոսի ծնունդը սահմանեցին Գեկտեմբերի 25-ին տօնել, իսկ մկրտութիւնը Յունուարի 6-ին. բայց Հայոց եկեղեցին հաստատ մնաց առաքելաւանդ սահմանադրութեան վերայ և մենք մինչև այսօր երկու տօնն էլ տօնում ենք միասին

Յունուարի 6-ին: Այդ տօնը տևում է ութ օր առանց պահքի:

Յունուարի 13. անուանակոչութիւն Տնան:

Փետրուարի 14. Տիրոջ քառասնօրեայ տանար տանուիլը:

Ճաղկազարդ. Քրիստոսի հանդիսաւոր մուտքը Երուսաղէմ, որի յիշատակը կատարուում է Ձատկի նախընթաց կիրակիէ:

Ձատիկ կամ Յիսուսի Յարութիւն: Յիսուսի Յարութիւնը պատահեցաւ Հրէից Պասէքի տօնին, այն է Հրէից Եգիպտոսից դուրս գալու օրը:

Պասէք նշանակում է ելք. զատիկ նոյնպէս նշանակում է անջատումն, հեռանալը. այդ պատճառով էլ Յիսուսի յարութեան տօնը կոչուում է նաև Պասէք կամ Ձատիկ, որովհետև ինչպէս Հրէաները ազատուեցան Եգիպտոսի ծառայութիւնից, այնպէս էլ Յիսուս իւր յարութիւնով մարդկային ազգը ազատեց յաւիտենական մահից և ընդհանրական յարութեան յոյս պարգևեց մեզ:

Յիսուսի Յարութեան տօնը, իբրև անդրանիկ տօն, ամենայն շքեղութեամբ ենք կատարում. նախընթաց Երեկոյին լինում է նաւակատիք և այդ Երեկոյին ս. պատարագից

յետոյ թաթախում ենք ուտեաց կերակուրներով, բացի մսից:

Երեկոյեան լինում է ճրագալոյց, այսինքն եկեղեցիներում և ամեն տեղ ճրագավառութիւն է լինում:

Գիշերը հսկում է լինում:

Առաւօտը լինում է թափօր և ապա հանդիսաւոր պատարագ:

Ս. պատարագից յետոյ քահանաները գնում են ժողովրդի տները աւետելու Քրիստոսի յարութիւնը:

40 օր յարութեան տօն է կատարում և ուտիք է լինում:

Համբարձումն, որ կատարում է միշտ Ձատկի քառասներորդ օրը:

Սուրբ հոգու զարուստը վերնատանը. Պենտէկոստէ կամ Յինունք: Այդ տօնը կոչուում է Պենտէկոստէ (50 օր), որովհետև հրէաները Պասէքի յիսներորդ օրը տօնում էին և սուրբ Հոգին այդ տօնին իջաւ առաքեալների վերայ:

Հոգեգալստեան տօնը, ս. Ներսէս Շնորհալու սահմանադրութեամբ, կատարում է եօթն օր, պահքով և պատշաճաւոր շարականներով:

Քրիստոսի սլայճառակերպութիւնը Թա-

փոր լերան վերայ: Այդ տօնը կօչուում է և
Վարդավառ, որովհետեւ երբ Ս. Գրիգոր Լուս-
սաւորիչը տօներ էր սահմանում՝ պայծա-
ռակերպութեան տօնը կարգեց հին հայոց
Վարդավառ տօնի փոխարէն, որի անունը
մնաց մինչև այժմ, ինչպէս նաև հին Վար-
դավառի տօնական սովորութիւնները, այն
է միմեանց վերայ ջուր ցանել և աղանի
թոցները:

Ս. Խաչ—Ս. Խաչի վերացումը և Խաչ-
գիւտ: Խաչվերացի տօնը կատարուում է մեծ
հանդիսով: Այդ օրը երեկոյեան մի ամսէի
վերայ բաղմեցնելով կենաց փայտի մասունք
պարունակող Խաչը և զարգարելով ռեհա-
նով, ծաղիկներով և վարդաջրով՝ թափօր են
հանում եկեղեցու դաւթում ու տեսնա-
գրում աշխարհի չորս կողմերը: Խաչվերացի
տօնը կատարուում է ութն օր:

Աստուածածնի տօներ:

Վերափոխումն: Այս տօնը շարժական է
և կատարուում է օգոստոս ամսին, այդ օրը
եկեղեցիներում ս. պատարագից յետոյ կա-
տարուում է խաղողի օրհնութիւն:

Դեկտեմբերի 9 յղութիւն ս. Աստուա-
ծածնի Աննայից:

Սեպտեմբերի 8 ծնունդ ս. Կուսին.

Նոյեմբերի 21 ս. Կուսի երեքամսայ տա-
ճար տանուիլը:

Հոգեգալստից յետոյ չորրորդ կիւրակի
տօնուում է Աստուածածնի տիոյ գուման տօ-
նը, ՚ի յիշատակ այն դէպքի, որ երկու իշ-
խաններ, ուխտ դնալով Երուսաղէմ՝ մի հը-
րէայ կնոջ մօտ գտան Աստուածածնի գլխա-
գիրը և վերցնելով տարան Կոստանդնուպօ-
լիս, ուր պատրիարքը հանդիսով դնում է
եկեղեցում և տօն սահմանում:

Վերափոխումից յետոյ երրորդ կիւրա-
կի օրը տօնում ենք ս. Աստուածածնի Գ-
տին գանելու յիշատակը, որ գտնուելով Ե-
րուսաղէմում տարան Կ. Պօլիս և ի պատիւ
նորա առանձին եկեղեցի շինելով՝ դրին այն-
տեղ:

Սրբոց գլխաւոր տօներ:

Սրբոց գլխաւոր տօները, երբ մեր ե-
կեղեցին կիւրակի է պահում, հետեւեալներն
են.

Ս. Թաղէոս և Բարդուղիմէոս առա-
քեալների և Հայաստանի առաջին Լուսաւո-
րիչների տօնը:

Թաղէոս առաքեալի և Սանդուխտ կու-
սի նահատակութեան տօնը:

Հայաստանի երկրորդ Լուսաւորիչ՝ ս.

Գրիգոր Հայրապետի շարձարանքի և վերապալժանելու տօնը:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի վերապաց ելնելու տօնը:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի նշխարները զըտնելու տօնը Գառնիկ ճգնաւորի ձեռքով:

Ս. Էջմիածնի տօնը, որ ամենամեծ հանդիսով կատարուում է Հայաստանեայց բոլոր եկեղեցիներում յունիս ամսին.

Ս. Գաըրիէլ և Միքայէլ հրեշտակապետների տօնը:

Ս. Սահակ և Մեսրոպ թարգմանիչների տօնը, որոնք գտան Հայոց տառերը, թարգմանեցին Աստուածաշունչ գիրքը և ուսումնարաններ բանալով ուսում և դպրութիւն տորածեցին ամեն տեղ:

Ս. Վարդանանց զօրավարների և հազար երեսուն և վեց վկաների նահատակութեան տօնը:

Ամենայն սրբոց տօն: Բացի վերը յիշած սրբերից և մնացեալ երկրորդական սրբերից, որոնց տօնում է եկեղեցին, մեր եկեղեցին սահմանած ունի այլ ևս մի տօն՝ ամենայն սրբոց անունով այն ամեն անձանց յիշատակի համար, որոնք իրանց կեանքը անցրել են սրբութեամբ և առաքինակամե

գործերով, բայց չեն տօնուում կամ որոնց գործերը յայտնի չեն եղել:

Տօնական յատուկ շաբաթներ

Բացի յիշատակած տօներից և մնացեալ սրբոց յիշատակներից՝ մեր եկեղեցին տարուայ շաբաթների մեծ մասը նուիրած ունի աւետարանական զանազան առակների կամ կրօնական դէպքերի յիշատակին. դոքա են. —

ՄԵԾ ՊԱՀՔԻ առաջին և երկրորդ կիրակիները կոչուում են արտաքսման և յիշատակ է Ադամի արտաքսուելուն դրախտից:

Երրորդ կիրակին կոչուում է Անտուակի և յիշատակ է անառակ որդու առակին, որ Յիսուս պատմեց իւր աշակերտներին:

Չորրորդ կիրակին կոչուում է Տնտեսի և յիշատակ է տնտեսի և մեծատան ու աղքատ Ղազարոսի առակներին:

Հինգերորդ կիրակին կոչուում է Դատաւորի և յիշատակ է անիրաւ դատաւորի առակին:

Վեցերորդ կիրակին կոչուում է Դալըստեան, որ յիշատակ է Քրիստոսի առաջին և երկրորդ դալստեան:

ԱՒԱԳ ՇԱԲԱԹ կոչուում է մեծ պահքի վերջին շաբաթը, որ Յիսուսի շարձարանքի մահուան և թաղման խորհուրդն ունի. իսկ

իւրաքանչիւր օրն առանձին խորհուրդ ունի. այսպէս՝

Երկուշաբթի օրուայ երգերն ու ընթերցուածներն աշխարհի արարչութեան, Ադամի արտաքսման և Աստուծոյ տուած խոստման են նուիրուած:

Երեքշաբթին յիշատակ է ջրհեղեղի, տասը կուսանաց, քանքարների առակին և վերջին դատաստանին:

Չորեքշաբթին յիշատակ է Սողոմ Գոմորի կործանման և Յուդայի մատնութեան: Չորեքշաբթի գիշերը սովորական ժամերգութիւնից յետոյ, կատարուում է գիշեր ժամու աղօթքը:

Հինգշաբթին յիշատակ է խորհրդական ընթրիքի վերնատանը, ուր Քրիստոս սահմանեց հաղորդութեան խորհուրդը:

Այդ օրերը երեկոյեան ժամին կատարուում է ոտնալուայի կարգը, որի խորհուրդն այս է. թէ ինքը Փրկիչը և Տէրը խոնարհեց և լուաց իւր աշակերտներին ոտները, որով սիրոյ և խոնարհութեան յորդոր կարգաց իւր աշակերտներին և աւետարանի հետևողներին:

Նոյն գիշերը կատարուում է հետևեալ օրուայ՝ աւագ ուրբաթի գիշերային և առաւօ-

տեան ժամերգութիւնը, չարչարանքի կարգը և կարգացում է Յիսուսի կտակը:

Ուրբաթ օրը յիշատակ է Քրիստոսի խաչելութեան և մահուան: Ճաշի ժամերգութեանը կատարուում է խաչելութեան, իսկ երեկոյին՝ թաղման կարգը:

Շաբաթ օրը Քրիստոսի թաղման յիշատակն է: Երեկոյին կատարուում է նախատօնակ, հրագալըց է լինում և պահքը լուծուում է ամեն ատեսկ ուտեաց կերակրով, բացի մսից:

Յինունք: Զատիկից մինչև Հոգեգալուստ եղած յիսնօրեայ միջոցը կոչուում է յինունք կամ յինանց օրեր (յիսնունք—50 օր). և այդ ժամանակի կիրակիները սոքա են.—

Զատիկի հետևեալ կիրակին կոչուում է նոր կերակի կամ կրկնազատիկ, որ յիշատակ է Յիսուսի իւր յարութիւնից յետոյ աշակերտաց երևալուն վերնատանը և Թովմա առաքեալի հաւատալուն:

Երրորդ կիրակին կոչուում է աշխարհամատրան. այդպէս կոչուում է այն առաջին եկեղեցին, որ առաքեալները հիմնեցին վերնատան կից, ինչպէս նաև բոլոր նշանաւոր և աւագ եկեղեցիները: Մեզանում Աշխար-

համատուռն կոչուում է Մայր Աթոռ Կաթուղիկէ Էջմիածինը:

Չորրորդ կիւրակին կոչուում է Կարմիր կիւրակի:

Հինգերորդ կիւրակի Երեւման խաչի տօն է 'ի յիշատակ այն դէպքի, որ 351 թ. մայիսի 7—ին Քրիստոսի ս. Խաչը խաչաձև ճառագայթներով փայլեց օդի մէջ Գողգոթա սարի գլխին, որի լոյսը տարածուում էր մինչև Զիթենեաց սարը:

Յօթներորդ կիւրակին կոչուում է Երկրորդ ծաղկազարդ և այս խորհուրդն ունի.— աւանդութիւն կայ, որ երբ ս. Գրիգոր Լուսաւորիչը Խորվիրապի մէջ էր, մի հրեշտակ սպասաւորում էր նորան: Համբարձման չորրորդ օրը՝ կիւրակի հրեշտակն էլ չէ երեւում և միւս օրը ս. Գրիգորը պատճառը հարցնելով՝ իմանում է, որ այդ օրը երկնքում հրեշտակների դասը տօնում էր Յիսուսի երկրից համբառնալու և երկինքը մտնելու տօնը. և այդ օրը չորրորդ դասակարգութեան տօնն էր: 12-րդ դարում Գրիգոր Վկայասէր կաթողիկոսը սահմանեց հանդիսով տօնել այդ օրը և գրեց այդ առիթով մի յատուկ շարական «Մեծահրաչ» սկսուածքով:

ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ ԿԻՐԱԿԻՆԵՐ. Հոգեգալստի

տից յետոյ առաջին կիւրակին կոչուում է յարութեան առաջի կիւրակի և այնուհետև բոլոր կիւրակները յարութեան են կոչուում մինչև բուն բարեկենդանը:

Մնացած գլխաւոր տօները:

Հոգեգալստի երկրորդ շաբաթը Արարատեան դաշտի տօնն է և Հայոց նուիրական տօների գլխաւորները տօնուում են այդ շաբաթուայ ընթացքում: Երկուշաբթի տօնուում են Հռիփսիմեան կոյսերը, երեքշաբթի Գայիանեան կոյսերը, հինգշաբթի Յովնաննէս Կարապետ և Աթաղինէ եպիսկոպոսը, որոնց նշխարները սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչը զետեղեց Տարօն դաւառի Մուշ գիւղաքաղաքում, իւր շինած եկեղեցու մէջ. շաբաթ ս. Գրիգոր Լուսաւորչի Խորվիրապից դուրս գալու տօնն է և կիւրակի՝ ս. Էջմիածնի տօնը: Այդ բոլոր տօներն էլ կատարուում են նախատօնակներով և մեծ հանդիսով, մանաւանդ ս. Էջմիածնի տօնը, որ ս. Լուսաւորիչն է սահմանել հէնց շինելուց յետոյ:

Հոգեգալստի երկրորդ կիւրակէի շաբաթ օրը տօնում ենք Մեծ Ներսէս հայրապետի տօնը, որ չորրորդ դարում վարելով

հայրապետական իշխանութիւնը՝ նշանաւոր ծառայութիւն արաւ եկեղեցուն և ժողովրդին, հիմնելով բողոքութիւն բարեգործական հաստատութիւններ և կարգելով նոցա վերայ կառավարիչ իւր սարկաւազ Խաղին:

Վերափոխման բարիկենդանի շաբաթ օրը տօն է նվենտոսի տիեզերական սուրբ ժողովի 200 հայրապետների, դա 431 թուին գումարուեցաւ նվենտոս քաղաքում, ուր դատապարտեցին յունաց նեստոր աղանդաւոր պատրիարքին: Նեստորը Յիսուսին լոկ մարդ էր համարում և ս. Կուսին՝ մարդածին և ոչ աստուածածին: Նվենտոսի ժողովը խոստովանեց Յիսուսին Աստուծոյ ճշմարիտ որդի և սուրբ կոյսն Աստուածածին:

Վերափոխման շաբաթ օրը տօն է Շողակաթի ս. Էջմիածնի, ըստ տեսչեան մեր ս. Գրիգոր Լուսաւորչի: Այդ տօնը յիշատակ է ս. Լուսաւորչի տեսիւքին, երբ մի լուսեղէն մարդ, այն է Աստուծու Միածին Որդին, ոսկէ ուռը ձեռին իջաւ Վաղարշապատի քաղաքամիջում և նորա իջման տեղը (Էջմիածին) լուսեղէն կերպով դժագրուեցաւ մայր եկեղեցու շինութեան ձեւը և Աստուածեղէն շողը կաթեցաւ այնտեղ, որի համար և ասում ենք Շողակաթ:

Սուրբ խաչի վերացման բարիկենդանի շաբաթ օրը տօն է Նիկիոյ տիեզերական ս. ժողովի 318 հայրապետների, որ գումարուեցաւ 325 թուին Նիկիա քաղաքում: Այդ ժողովում հերքեցին Աղէքսանդրացի Արիոս երեցի աղանդը և դրեցին հաւատի դաւանութիւնը՝ «Հաւատամքը»: Արիոսը քարոզում էր թէ Որդին Աստուած ծնուած չէ Հօր էութիւնից:

Ս. Խաչի վերացման տօնից երկու շաբաթ յետոյ տօնում ենք Վաղարայ ս. խաչի տօնը: Յայտնի է, որ Հռիփսիմեան կոյսերը Հռոմից Հայաստան փախչելով՝ նախապէս բարձրացան Վարազ սարը, այնտեղ Հռիփսիմէ կոյսը թաղեց Քրիստոսի խաչափայտի մասունքը, որ ժառանգաբար անցել էր իւրան և որ կրում էր իւր պարանոցին: Խաչափայտի այդ մասը 653 թուին մի հրաշքով յայտնուեցաւ նոյն սարի վերայ ճգնուող Թագիկ ճգնաւորին և Ներսէս երրորդ Շինող կոչուած հայրապետը այդ խաչի պատուին տօն և պահք սահմանեց հօկտեմբեր ամսին: Այդ տօնն է ահա Վաղարայ ս. խաչի տօնը:

Առանձին առանձին տօնում ենք Հայոց երկու նշանաւոր թագաւորների տօնը, Արգաշի՝ որ Քրիստոսի ժամանակ Հայաստանում առաջին անգամ քրիստոնէութիւնը տա-

րածելու գլխաւոր պատճառը եղաւ, և Տրը-
ղատի, որ մեծապէս նպաստեց Հայաստանի
երկրորդ լուսաւորութեանը քրիստոնէական
լուսով:

Աւագ տօներ

Ծննդեան տօնից առաջ, ս. Յովհան Օձ-
նեցի Հայրապետի կարգադրութեամբ տօ-
նում ենք չորս տօներ, առանձին առանձին,
իբրև Յիսուսի ծննդեան վկաների, որոնք և
կոչուում են աւագ տօներ. դոքա են՝

ա. Դաւիթ մարգարէի և Յակովբ առա-
քնալի.

բ. Ստեփաննոս Նախավկայի.

գ. Պետրոս և Պողոս առաքնալիների, և

դ. Յակովբոս առաքնալի և Յովհաննէս
աւետարանչի յիշատակը:

Այս տօները կատարուում են նախատօ-
նակներով և առանձին հանդիսով:

Ծննդից մինչև բուն բարիկենդանը տօն-
ւում են հետևեալ գլխաւոր տօները.

Յովհաննէս Մկրտչի ծնունդը՝ ծննդեան
ութօրէքի հետևեալ օրը:

Ղևոնդեանց քահանաների տօնը, որով
մենք յիշում ենք հինգերորդ դարի արիական
պատերազմները հաւատի համար, ուր նա-

հատակուեցան Յովսէփ կաթողիկոսը, Սա-
հակ եպիսկոպոս, Ղևոնդ երէց և ուրիշ շատ
ընտիր և անձնազոհ հոգևորականներ:

Ղևոնդեանց տօնը կատարուում ենք բուն
բարիկենդանի երեքշաբթի օրը:

Վարդանանց զօրավարների և հաղար
երեսուն և վեց վկաների նահատակութեան
տօնը, որ մեծ հանդիսով կատարուում է նոյն
շաբաթի հինգշաբթի օրը:

Բուն բարիկենդանի շաբաթ օրը տօն է
միշտ Կոստանդնուպօլսի սուրբ Ժողովի և հա-
րիւր յիսուն հայրապետների, որ գումարուե-
ցաւ 381 թուին Կ. Պօլսում և ուր նշովե-
ցին Կ. Պօլսի պատրիարք Մակեդոնին, որը
հայհոյում էր սուրբ Հոգուն:

Գ. Նիւբական եկեղեցու կազմակերպութիւնը

Նիւթական եկեղեցին զանազան ազգե-
րի մէջ տարբեր է լինում թէ արտաքին
ձևով ամբողջապէս կամ մասամբ և թէ նո-
րա կազմակերպութեան վերաբերեալ ծիսա-
կատարութիւններով: Իսկ թէ ինչպէս է այդ
ամենը կատարուում մեր եկեղեցին՝ արդէն
մանրամասն ասել ենք իւր տեղում:

(Կրկնել «Աստուածաշարութեան տեղը—եկեղեցին»):

Գ. Ս. Խաչի, արքայ մասնագների և պատկերների յարգութիւնք:

Հին դարերից սկսած, Քրիստոսից յետոյ, խաչի նշանը, իբրև տէրունական և մարդկային ազգի փրկութեան նշան, յարգում և պատուում էին քրիստոնեաները, բայց ոչ թէ կռապաշտների պէս պաշտում էին նորան: Այսպէս էլ շատ վաղուց սովորութիւն մտաւ եկեղեցին զարդարել փրկչական պատկերով և հին ու նոր կտակարանի դանազան դէպքերի նկարներով:

Մենք, բացի յարգանքից, նաև համբուրում ենք պատկերները, բայց այդ համբոյրը ոչ թէ անդգայ պատկերին ենք տալիս, այլ նորա նախատիպին, մեր մտքերը սւղղելով պատկերի ճիւղով, գէպի ուրը աղօթում ենք կամ նոցա միջնորդութիւնը խնդրում:

(Կրկնել Ե. դլխից «Սաչ» և «Պատկեր»):

Ե. Պահի և ծով

Պահք կամ պահեցողութիւնը այն է, որ մարդիկ որոշեալ օրերին զրկոււմ են իրանց մսեղէն և իւղեղէն կերակրներից:

Իսկ ծովը անսուաղութիւն է, որպիսի օրերը ոչինչ չէին ուտում մինչև երեկոյ, իսկ երեկոներն էլ գրեթէ հացով ու ջրով էին լուծում, ինչպէս նաև Հայերն էլ՝ լուծում

էին աղով ու հացով, որից քառասնորդական պահքը աղուհացից օրեր անուանեցաւ մեզանում:

Պահքը սահմանուած է ժուժկայութեան համար, որպէս զի մարդս կարողանայ գոպել իրան որկրամուլութիւնից և զեղխ կեանքից. պահքը պարտադիր է ամեն քրիստոնէի համար, իսկ ծովը միայն կամաւոր է:

Առ հասարակ պահք օրերը տօն չէ կատարում հայոց եկեղեցին, որովհետև պահքը ապաշխարութեան օր է, իսկ տօնը սւրախութիւն է:

Առաքելաւանդ կարգով Հայաստանեայց եկեղեցին սահմանած է ամեն շորքը շաքժի և ուրքաթ պահել՝ առաջինը ի պատիւ Աստուածամօր աւետման, իսկ երկրորդը իբրև յիշատակ Յիսուսի խաչելութեան և այդ օրերը արքայ տօներ ամենևին չեն լինում:

Բացի դորանից Հայոց եկեղեցին Տէրունական հինգ տօների և իւրաքանչիւր ամսուայ համար մի մի շաքաթ պահք ունի, այն է 17 շաքաթ: Սուրբերի համար մեր եկեղեցին պահք չունի սահմանած, այլ միայն տօն, իսկ նոցա անունով կոչուած պահքերը՝ ամսական են: Օրինակի համար՝ ս. Սարգսի, Եղիական, Լուսաւորչի և ս. Յակովբի

պահքերը ամսական պահքերը են: Շաբաթապահքերը հեռեկաններն են:

ա. Գեկտեմբերի 30-ից մինչև Յունուարի 5-ը ի պատիւ Բրիստոսի ծննդեան, և այդ ժամանակ տօները չեն տօնուով բացի շաբաթ օրից:

բ. Առաջատրաց պահք 5 օր. չորս օր առանց տօների, իսկ ուրբաթ օրը՝ Յովնան մարգարէի յիշատակ:

գ. Բառասնորդական կամ մեծ պահք, յիսուն օր, որոնցից իւրաքանչիւր շաբաթ սրբոց տօներ են կատարուում:

դ. Նղիսական պահք, 5 օր, Հոգեգալստի տօն:

ե. Հուսատրչի պահք, 5 օր, երեքը սրբոց տօներով:

զ. Վարդավառի պահք, 5 օր, առանց տօների:

է. Աստուածածնի վերափոխման պահք, 5 օր, առանց տօների:

ը. Սուրբ Խաչի վերացման պահք 5 օր, առանց տօների:

թ. Վարագայ ս. խաչի պահք, 5 օր, երեքը սրբոց տօներով:

ժ. Յիսնակաց պահք, 5 օր, առանց տօների:

ժա. Սուրբ Յակովբի պահք, 5 օր, երեքը սրբոց տօներով:

Սոցանից Աստուածայայտնութեան, Յարութեան, Վարդավառի, Վերափոխման և ս. Խաչի վերացման պահքերը կոչուում են նաւակատեաց պասեր:

Աստուածայայտնութեան և ս. Յարութեան ճրագալուցի օրերն ու միւս երեք պասերի շաբաթ օրերը մեր եկեղեցին արգելած է մսի գործածութիւնը՝ հրէաներից ուրոշուելու համար, որոնք այդ օրերը զոհ էին անում:

Ձ. Սրբազան արարողութիւններ

Բացի հասարակաց աղօթքից և ս. խորհուրդների ձէսերից՝ եկեղեցին ունի սրբազան արարողութիւններ, որոնք են՝

Խաչալուսայ. Ինչպէս որ հրեշտակը իջնելով Պրոպատիկէ աւազանի մէջ՝ ջուրը խառնում էր և նորա մէջ լողացողները առողջանում էին իրանց ցաւերից, այնպէս էլ եկեղեցին ընդունած է ջրի օրհնութիւնը և առանձին կարգ ունի սահմանած դորա համար: Քահանան խաչով ու աւետարանով երեք անգամ տեառնադրելով՝ օրհնում է ջուրը, որով սրբուում է ջուրը հաւատացեալներին սրբելու համար:

Ննջեցեալների թաղումը: Հայոց եկեղեցին ննջեցեալների թաղումը կատարում է առանձին հանդիսով, դորա համար Մաշտոցում որոշուած կարգով. թաղման կարգերը երեք տեսակ են. տղայաթաղ, մեծի թաղման և քահանայաթաղ:

Բոլոր ննջեցեալների թաղմանը միատեսակ դործ են դրուած հետեւեալ ծէսերը. ըւացում, պատանելը սպիտակ կտաւով, մոմ վառել և խունկ ծխել, ամբիժք ասել, թաղման, այգի, եօթնօրեայ, քառասնից և տարելցի կարգը և գերեզմանօրհնէք: Իսկ քահանաների, եպիսկոպոսների ու կաթողիկոսների թաղման կարգը աւելի մեծ հանդիսով է լինում և, բացի վերոյիշեալ ծէսերից, նոցա զգեստաւորում են ամբողջ զգեստով և օծում ս. Միւռոսով:

Լուսանալը հնուց մնացած սովորութիւն է ի նշան յարգանքի դէպի ննջեցեալը:

Պատանը անապականութեան նշան է: Մոմը Յիսուսի գերեզմանի երկու հրեշտակների օրինակն է:

Խունկ ծխելը յարգանքի նշան է դէպի հանդուցեալը:

Ամբիժքը առաքեալների ժամանակից է մնացած, որ կատարուած էր գիշերը

ննջեցեալի մեղքերի թողութեան համար:

Սյգի և եօթնօրէից կարգը առնուած է հին ուխտի եկեղեցուց և մեղանում կատարում է ս. պատարագ մատուցանելով, իսկ քառասնիցը առաքեալների սահմանադրութեամբ է կատարում, ի յիշատակ Քրիստոսի քառասնօրեայ համբարձման:

Տարելիցը և գերեզմանօրհնէքը կատարելով՝ աւետում ենք ննջեցեալներին երկրորդ գալստեան յոյսը:

Մաղթանք: Կեանքի առանձին դիպուածներում եկեղեցին սահմանել է առանձին մաղթանք կատարել, հայցելով տիրոջ օգնութիւնը. այն է՝ երաշտի, մօրելի և ժանտախտի ժամանակ, թափօր կատարելով աշխարհիս չորս կողմերը. իսկ ծանր հիւանդութեան և այլ պատահարների ժամանակ կատարուած են մաղթանքներ ցանկացողի համար առանձին:

Տւօրհնէք: Հաւատացեալների տները ս. Ծննդեան և Յարութեան տօներին աւետու սովորութիւնը սկսուած է առաքեալների ժամանակից և պարտաւորական է մեր քահանաների համար ս. Աւետարանով և եկե-

դեցական զգեստով այդ տօներին դնալ ամեն տուն և օրհնել:

Կալօրհնէք և հնձանօրհնէք: Կալը և հնձանը գլխաւորապէս օրհնում են այն նպատակով, որ դոքա են ս. Խորհրդի համար նուիրական ընծաները մատակարարում— հացը և գինին: Միւս կողմից ս. Լուսաւորչի սահմանադրութեամբ քահանաներն օրհնում են կալը և հնձանը՝ երկրի բերքերից իրանց ապրուստի համար տասանորդ ստանալու նպատակով:

Մատաղ: Մատաղը մեղանում զոհ չէ համարւում, որովհետև ինքը մեր Տէր Յիսուսը զոհուեցաւ խաչի վերայ մեր փրկութեան համար. այլ մեր մէջ ընդունուած է մատաղ անել Տէրունական և սրբոց նշանաւոր տօներին ի յիշատակ ննջեցելոց՝ աղքատներին կերակրելու համար, իբրև հոգեհաց. իսկ աղը օրհնում ենք մատաղացու կենդանուց սրբելու սկզբնական անէծքը:

Զգեստ, Սկիհ, և Մաղզմայ օրհնել: Եկեղեցական զգեստներն ու անօթները օրհնում ենք, որպէս զի նոքա որոշուին հասարակ գործածական զգեստներից և անօթներից և սրբուելով՝ նուիրական գործածելի լինին Աստուծոյ սպասաւորութեան համար:

Է. Հոգեւոր Աւանդութիւններ

Կան և ուրիշ շատ հոգևոր աւանդութիւններ, որոնք աւանդաբար հասել են մեզ կամ իբրև յիշատակ որ և է կրօնական դէպքի և կամ հաւատացեալների ջերմեռանդութիւնը արծարծելու միջոց:

Գլխաւոր աւանդութիւնները սոքա են.

Մասն: Ովքեր ս. պատարագին չեն հաղորդւում, այդպիսիներին ս. Սեղանից անմաս չթողնելու համար՝ բաժանում են մասն փոխանակ հաղորդութեան. մասը պատրաստւում է բաղարջ հացից և մինչև պատարագի վերջը պահւում է սեղանի ետևը:

Ժամոց, յիշելիք և զանձանակ: Ժամոց և յիշելիք քրիստոնեան տալիս է քահանային, որ նա իւր ննջեցեալներն ու կենդանիները յիշէ անմահ պատարագին և միևնոյն ժամանակ որպէս զի նորանով քահանան իւր ապրուստը հայթայթէ: Իսկ զանձանակը սահմանեցին առաքեալները՝ աղքատներին և կարօտեալներին օգնելու համար:

Ուխտ: Առաջին դարերում քրիստոնեաները սուրբերի նահատակութեան տարեդարձներին դնալով նոցա գերեզմանների վերայ շինած մատուռները, կատարում

էին աստուած պաշտութեան կարգը, բռնութեան անկից, որից և մնաց սովորութիւն եկեղեցիները ուխտ գնալ:

Սնդան: Քրիստոնէութեան առաջին դարերում ննջեցեալների տէր հաւատացեալները սովորութիւն ունէին յատուկ սեղան պատրաստել և եկեղեցի տանել, ուր բոլոր հաւատացեալները միասին ժողոված վայելում էին. այստեղից մնացել է աւանդաբար, որ այժմ հինգ նաւակառիքի տօներին ննջեցեալի տէրը սեղան է ուղարկում քահանային:

Երբժա Ուռ ըրածանն լը: Ծաղկազարդի առաւօտեան ժամերգութեանը «Փռքի բարձունս»-ի ժամանակ բաժանում են ուռի ոստեր. իբրև յիշատակ Քրիստոսի Երուսաղէմ մտնելուն, երբ Հրէաները առաջ գնացին նորան ճիթնու և արմաւենու ճիւղերով:

Կարագ ըրածանն լը ոտնալուային: Կարագը յիշատակ է այն կնոջը, որ իւղով օծեց Յիսուսի գլուխը Սիմոն բորոտի տանը:

Հրավառութիւն: Հայաստանում, Բագառինջ գիւղում Արամազդի մեհեան կար, որի տօնը կատարում էին փետրուար ամսին, հրապարակում կրակ վառելով և պար բռնելով նորա շուրջ. երբ Տեառնընդառաջի տօնը սահմանուեցաւ փետրուար ամսի 14-ին, հեթա-

նոսական տօնը վերացաւ, բայց վայտ վառելու սովորութիւնը մնաց մինչև այժմ:

Աղանի թոցները սովորութիւնը վարդառի տօնին մնացած է ի յիշատակ Նոյի աղանի թոցներուն, իբրև շրհեղեղից աղատուելու յիշատակ:

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Գ Ի Ղ Ե Ր Ժ Ա Մ Ո Ւ

Հասարակ օրուայ

- Աւ. երէց.— Հայր մեր.
Տէր եթէ զշրթունս.
Օրհնեալ համագոյ.
- Սարկ.— Տէր զի բազում.
Զարթուցեալքս.
- Քահ.— Զքէն գոհանամք.
- Աւ. երէց.— Օրհնեալ տէր մեր.
- Դասէղաս.— Օրհնութիւն շարական ~ պահօց
կամ մարտիրոսաց ձայնից:
- Աւ. երէց.— Մաղթանք ձայնից.
- Սարկ.— Զորս քարոզներ ձայնից.
- Քահ.— Զորս աղօթքներ ձայնից.
- Դասէղաս.— Թագաւոր յաւիտեան.
- Աւ. երէց.— Զորս աղօթքների մաղթանք ձայ-
նից: Հայր մեր:

Կիւրակի օրուայ

- Աւ. երէց.— Հայր մեր.
Տէր եթէ զշրթունս
Օրհնեալ համագոյ.
- Ատեան | Տէր զի բազում. ձայնիւ
Խմբովին |
- Դասէղաս.— Փառք հօր.
Յիշեցուք.
Զարթիք.
- Սարկ. եւ | Զարթուցեալքս.
Դպիրներ |
- Ատեան |
- Դասէղաս.— Առաւօտ լուսոյ.
(Մարտ. տօնին՝ Աշխարհ ամենայն)
- Քահ.— Զքէն գոհանամք.
- Աւ. երէց.— Օրհնեալ տէր մեր.
- Դասէղաս.— Հանգստեան շար. | ձայնից
Սաղմոս |
- Քահ.— Աւետարան տաճարի |
- Դասէղաս.— Աստուածանեղ. |
- Երգ օրուան պատշաճի.
- Աւ. երէց.— Հոգևոց.
- Սարկ.— Եւ ևս խաղ. վանս հանգուցեալ
- Քահ.— Գրիստոս որդի
- Աւ. երէց.— Հայր մեր.
- Սարկ.— Եւ ևս խաղ.

Կիւրակի օրուայ

- Ա. երէց.— Օրհնութիւն և փառք.
 Դասէղաս.— Օրհնութիւն շարական Յարութեան, ձայնից.
 Ա. երէց.— Մաղթանք, փառք հրաշափառ.
 Սարկ. և ղպիրները | Չորս քարոզ ձայնից
 ատեան, ծայնով
 Բահ.— Չորս աղօթք ձայնից.
 Դասէղաս.— Ալէլուիա ձայնից.
 Ա. երէց.— Մաղթանք ձայնից.
 Հայր մեր.

Մ ե ծ պ ա հ ք ի.

Նոյն կարգն է կատարուում հետեւեալ տարբերութեամբ և փոփոխութիւններով.—
 ա. Բոլոր քարոզները աւուում են թիւ:
 բ. Նոյնպէս և «Տէր ղի բազումը»:
 գ. Պաշտաման կարգը այսպէս է փոխուում.—
 Օրհնեալ տէր մեր.
 Այսօր անճառ—հերթով.
 Սաղմոս—Նշանեցաւ.
 Աւետարան՝ խաչելութեան—ձայնից.
 Նորոգող—ձայնից.
 Երգ՝ Չարհուրեցան.
 Հոգւոց և Հայր մեր.
 դ. Օրհնութիւն շարականը—յատուկ.
 ե. Մաղթանքներն ու ալէլուիան՝ խաչելու

ԾԱՆ. Մի քանի տէրունական նշանաւոր տօներին օրհնութեան շարականից առաջ աւուում է հետեւի շարական՝ պատշաճի:

Ա Ռ Ա Ի Օ Տ Ե Ա Ն

Հասարակ օրուայ.

- Ա. երէց.— Հայր մեր.
 Լցաք առաւօտու.
 Սարկ.— Ուրախ եղաք.
 Ա. երէց.— Փառք հօր.
 Սարկ.— Այժմ և միշտ.— և ևս.
 Ա. երէց.— Օրհնութիւն և փառք.
 Դպիրներ.— Օրհնեալ ես տէր.
 Ա. երէց.— Օրհնեցէք ամենայն գործք.
 Դասէղաս.— Հարց շարական ըստ պատշաճի.
 Սարկ.— Եկեալքս.
 Ա. երէց.— Յօղեան տէր զցօղ. (Յարութեան՝ Հօր յաղթող).
 Դպիրներ.— Մեծացուցէ փոխ.
 Դասէղաս.— Մեծացուցէ շարակ. ըստ պատշաճի.
 Սարկ.— Մուրբ ղԱստուածածինն.
 Բահ.— Ընկալ տէր.
 Դպիրներ.— Ողորմեա—փոխ.
 Դասէղաս.— Ողորմեա շարական ըստ պատշաճի.

- Սարկ. — Երկրպագեմք.
 Աւ. Երէց. — Բարեխօսութեամբ (յարութեան՝
 ողորմած գթած).
 Դպիրներ. — Օրհնեցէք — փոխ.
 Դասէղաս. — Շարական. տէր երկնից.
 Դասէղաս. — Փառք ի բարձունս (կիրակի և
 տէրունական տօներին՝ ատեան):
 Աւ. Երէց. — Փառք պատիւ.
 Դասէղաս. — Առաւօտու երգ — ձայնից ըստ
 պատշաճի.
 Սարկ. — Փառաւորեսցուք — պահոց օրերին,
 զճգնութիւն — մարտիրոսաց, Ա-
 ռաջնորդք — հայրապետաց, Հայր
 սուրբ — Աստուածածնի, Ասաս-
 ցուք — կիրակիները.
 Բահ. — Գոհանամք.
 Դասէղաս. — Սուրբ Աստուած — Յ անգամ ըստ
 պատշաճի.
 Փառաւորեալ.
 Աւ. Երէց. — Փրկել զմեզ.
 Սարկ. — Եւ ևս խաղ. վասն լսելի.
 Աւ. Երէց. — Օրհնութիւն և փառք.
 Դպիրներ. — Օրհնեցէք մանկունք — փոխ.
 Դասէղաս. — Մանկունք շար. ըստ պատշաճի
 և ձայնից.
 Սարկ. — Վասն խաղաղութեան.

- Բահ. — Սուրբ ես տէր.
 Դպիրներ. — Բանից իմոց — պահոց. սիրեցի —
 մարտիրոսաց.
 Դասէղաս. — Արարչական. պատշաճի.
 Աւ. Երէց. — Բրիստոս Աստուած մեր — սրբոց.
 Սարկ. — Սուրբ ճգնաւորք.
 Բահ. — Պօակիչ կամ Որ ընտրեցեր.
 Աւ. Երէց. — Խաչ քօ եզիցի — պահոց.
 Սարկ. — Աղաչեսցուք.
 Բահ. — Օգնեա մեզ.
 Սարկ. — Յիշեա տէր զպաշտօնեայս քօ.
 Բահ. — Բարեբար և բազումօղորմ.
 Աւ. Երէց. — Հայր մեր.

Կիրակի օրուայ

- Մինչև մեծացուցէ նոյնն է. մե-
 ծացուցէ շարականից յետոյ՝
 Սարկ. եւ զպ. — Վասն սուրբ տեղոյս ձայ-
 նով ատեան.
 Բահ. — Գու ես թաղաւոր.
 Դասէղաս. — Եզիցի — ձայնով,
 Արի տէր. Արի և մի մերժեր.
 Թաղաւորեսցէ. Օրթի.
 Բահ. — Աւետարան իւղաբերից. ձայնից.
 Դասէղաս. — Փառք յարութեան.
 Սարկ. — Զուարճացեալքս.

- Քահ. — Ամենակեցոյց.
 Յետոյ Ողորմեա շարականը և նոյն կարգով շարունակուում է մինչև «Օրհնեցէք մանկունք», որի փոխարէն՝
 Դասէղաս. — Եղիցի անուն տեառն օրհնեալ.
 Քահ. — Աւետարան բժշկութեան — ձայնից.
 Դասէղաս. — Նորաստեղծեալ, ձայնով.
 Սարկ. — Խնդրեսցուք.
 Դասէղաս. — Կեցո՛, տէր ողորմեա,
 Քահ. — Քու՛մ ամենազօր.
 Աւ. երէց. — Հայր մեր.

Մեծ պահրի

Մեծ պահրին բոլոր քարոզներն աւուում են թիւ. նոյն կարգն է կատարուում ինչ որ հասարակ օրը մինչև մանկանց շարականը, յետոյ՝

- Քահ. — Վասն խաղաղութեան.
 Քահ. — Սուրբ ես տէր
 2 Քահ. — Տէր ամենակալ.
 Քահ. — Եկեալքս ի խոստովանութիւն.
 » Տէր Աստուած վրկութեան մերոյ.
 Դպիրներ. — Բանից իմոց.

- Դասէղաս. — Արարչական.
 Աւ. երէց. — Խաչ քո եղիցի և այլն մինչև վերջ.

ՆՐԵՒԱԳԱԽ

- Աւ. երէց. — Հայր մեր.
 Եղիցի անուն տեառն օրհնեալ.
 Սարկ. — Ի նա օրհնեսցին.
 Աւ. երէց. — Փառք Հօր.
 Սարկ. — Այժմ և միշտ. — և ևս խաղաղութեան.
 Աւ. երէց. — Օրհնութիւն և վառք.
 Դասէղաս. — Յարևելից երգ.
 Սարկ. — Յարևելից մինչև ի մուտս.
 Քահ. — Յարևելից — ազօթք.
 Դպիրներ. — Ազաղակեցէք — փոխ.
 Դասէղաս. — Ճգնաւօք — երգ.
 Աւ. երէց. — Աղաչեմք ողորմեաց.
 Սարկ. — Սուրբ ճգնաւորօք.
 Քահ. — Սուրբ ես տէր.
 Դպիրներ. — Աստուած Աստուած իմ — փոխ.
 Դասէղաս. — Լոյս արարիչ լուսոյ — երգ.
 Աւ. երէց. — Լուսովք Քո Քրիստոս.
 Սարկ. — Փառաւորեսցուք.
 Քահ. — Զառաւօտու ազօթս.
 Դպիրներ. — Տէր հովուեսցէ — փոխ.

Դասէդաս.— Ճանապարհ և ճշմարտութիւն.
Աւ. Երէց.— Տէր ուղղեա.
Սարկ.— Աղաչեսցուք.
Քահ.— Օրհնեալ ես տէր.
Աւ. Երէց.— Հայր մեր:

ԵՐՐՈՐԴ ԺԱՄՈՒ

Աւ. Երէց.— Հայր մեր.
Օրհնեալ հոգիդ.
Սարկ.— Ողորմեա.— փոխ.
Դասէդաս.— Օրհնեմք զքեզ.
Աւ. Երէց.— Յամենայն ժամու.
Սարկ.— Եւ ևս խաղաղութեան.
Աւ. Երէց.— Օրհնութիւն և փառք.
Սարկ.— Խնդրեսցուք.
Քահ.— Առաջնորդեա.
Սարկ.— Յիշեա տէր.
Քահ.— Բարերար և բազումօղորմ.
Դպիրներ.— Տէր հովուեսցէ.
Սարկ.— Գոհաբանելով.
Քահ.— Խաղաղութեամբ.
Աւ. Երէց.— Հայր մեր.

Մեծ պահքի

Օրհնութիւն և փառքից յետոյ՝
Սարկ.— Միաբան ամենեքեան.

Տահ.— Որ ի քրովբէական.
Դպիրներ.— Աստուած օրհնեալ.
Սարկ.— Խնդրեսցուք.
և այլն ըստ կարգին:

ՎԵՅԵՐՈՐԴ ԺԱՄՈՒ

Աւ. Երէց.— Հայր մեր.
Օրհնեալ հայր սուրբ.
Չ. քահ.— Ողորմեա. առեան,
Աւ. Երէց.— Յամենայն ժամու,
Սարկ.— Եւ ևս խաղաղութեան,
Աւ. Երէց.— Օրհնութիւն և փառք.
Սարկ.— Վասն հիւանդաց.
Քահ.— Փարատեա.
Սարկ.— Յիշեա տէր.
Քահ.— Բարերար և բազումօղորմ.
Դպիրներ.— Երանի որ խորհի-փոխ.
Սարկ.— Խնդրեսցուք.
Քահ.— Հայր զթութեանց.
Աւ. Երէց.— Հայր մեր.

Մեծ պահքի

Դասէդաս.— Խաւարեցաւ.
Աւ. Երէց.— Յամենայն ժամու.
Սարկ.— Եւ ևս խաղաղութեան.
Աւ. Երէց.— Օրհնութիւն և փառք.

Սարկ. — Արթուն մտօք.
 Բահ. — Զգեցօ մեղ աէր.
 Դպիրներ. — Տէր մի յիշեր.
 Սարկ. — Վասն հիւանդաց.
 Եւ այլն ըստ կարգին.

ԻՆՏԵՐՈՐԴ ԺԱՄՈՒ

Աւ. երէց. — Հայր մեր.
 Օրհնեալ որդիդ սուրբ.
 Զ. քահ. — Ողորմեա—տեան.
 Աւ. երէց. — Յամենայն ժամու.
 Սարկ. — Եւ ես խաղաղութեան.
 Աւ. երէց. — Օրհնութիւն և փառք.
 Սարկ. — Աղաչեսցուք.
 Բահ. — Անկեալ առաջի քօ.
 Սարկ. — Յիշեա տէր.
 Բահ. — Բարերար և բազումօրդ մ.
 Դպիրներ. — Սիրեցի—փօխ.
 (Այստեղ ուտեաց օրերը աւուրմ
 է հանգստեան շարական ձայնից).
 Աւ. երէց. — Հողուցն հանգուցերոց.
 Սարկ. — Եւ ես խաղաղութեան. փան
 հանգուցեալ.
 Բահ. — Քրիստոս որդի.
 Աւ. երէց. — Հայր մեր.

Մեծ պարի

Ողորմեա—ից յետոյ՝
 Դասեղաւ. — Զարչարակցեալ.
 Աւ. երէց. — Յամենայն ժամու.
 Սարկ. — Եւ ես խաղաղութեան.
 Աւ. երէց. — Օրհնութիւն.
 Սարկ. — Սուրբ սրտիւ.
 Բահ. — Տէր դօրութեանց.
 Դպիրներ. — Տէր մի մասներ.
 Դասեղաւ. — Նահապետաց.
 Սարկ. — Աղաչեսցուք.
 Եւ այլն ըստ կարգին.

ԵՐԵՎԱՆ

Հասարակ օրուայ

Աւ. երէց. — Հայր մեր.
 Եւ առ Աստուած կարգացի.
 Սարկ. — Ապառէի Աստուծոյ իմոյ.
 Աւ. երէց. — Փառք հօր.
 Սարկ. — Այժմ և միշտ. և ես խաղ.
 Աւ. երէց. — Օրհնութիւն և փառք.
 Դպիրներ. — Խոնարհեսցօ—փօխ.
 Աւ. երէց. — Փառք քեզ Աստուած.
 Սարկ. — Եւ ես խաղաղութեան.
 Աւ. երէց. — Օրհնութիւն և փառք.

Դպիրներ.—Ապրեցո՛ւ—փոխ.
 Աւ. երէց.—Օրհնեալ տէր.
 Սարկ.— Հասեալքս ի ժամ.
 Աւ. երէց.— Հասեալքս ի ժամ.
 Դպիրներ—Մեսեդի պատշաճի.
 Ուղիղ եղիցին.
 Սարկ.— Աղաչեսցուք.
 Քահ.— Լուր ձայնից մերոց.
 Դասէղաս.—Սուրբ Աստուած. փառաւորեալ.
 Աւ. երէց.—Փրկել զմեզ.
 Սարկ.— Եւ ևս խաղաղութեան.
 Աւ. երէց.—Օրհնութիւն և փառք.
 Դպիրներ.— Համբարձի փոխ.
 Դասէղաս.— Համբարձի շարականը. պատշաճի
 Սարկ.— Վասն խաղաղութեան.
 Քահ.— Հայր դթած.
 Դպիրներ.— Որ բնակեալն—փոխ.
 Աւ. երէց.— Զբարձրեալն զՔրիստոս.
 Սարկ.— Եւ մեք միաբան.
 Քահ.— Յոյս կենաց.
 Սարկ.— Յիշեա տէր.
 Քահ.— Բարերար և բազումօղորմ.
 Աւ. երէց.— Հայր մեր.

Կիրակնամտի

Ապրեցո՛ւ ից յետոյ՝
 Դասէղաս.— Լոյս զուարթ—ձայնով.
 Եկեալքս ի մտանել.
 Մեսեդիքից յետոյ Աղաչեսցուքի
 փոխարէն քարոզ Ասասցուք:
 Հայր դթածից յետոյ՝
 փոխ—Աստ օրհնեցէք.
 Սարկ.— Խնդրեսցուք.
 Դասէղաս.— Կեցո տէր.
 Տէր ողբ մեա.
 Քահ.— Թագաւոր խաղաղութեան.
 Աւ. երէց.— Հայր մեր.

ԽԱՂԱՂԱԿԱՆ

Աւ. երէց.— Հայր մեր.
 Տէր Աստուած զիվութեան.
 Սարկ.— Մտցեն աղօթք իմ.
 Աւ. երէց.— Փառք հօր.
 Սարկ.— Այժմ և միշտ. և ևս խաղ.
 Աւ. երէց.— Օրհնութիւն.
 Դպիրներ.— Ի կարդալ իմում—փոխ.
 Դասէղաս.— Ծնուհետ մեզ Տէր.
 Աւ. երէց.— Ի մերձեանալ.
 Սարկ.— Գոհացարուք.

- Քահ. — Տէր բարերար.
- Դպիրներ. — Տէր լոյս իմ.
- Դասէղաս. — Նայեաց սիրով.
- Ա. երէց. — Տէր մի դարձուցաներ.
- Սարկ. — Աղաչեսցուք.
- Քահ. — Ծնորհատու բարեաց.
- Դպիրներ. — Երանեալ են. Բաժին կամ Ա. բարի — հերթով.
- Դասէղաս. — Ի քէն հայցեմք.
- Խումբ. — Ատեն — մի տուն ստեղի. — մեծի պահոց չորրորդ երկուշարթի օրից մինչև Ղազարու յարութիւնը:
- Ա. երէց. — Հոգւոցն հանգուցելոց.
- Սարկ. — Եւ կս խաղաղութեան.
- Քահ. — Քրիստոս որդի.
- Ա. երէց. — Հայր մեր.

ՀԱՆԳՍՏԵԱՆ

- Ա. երէց. — Հայր մեր.
- Առաքեա տէր զլոյս քո.
- Սարկ. — Մտից առաջի.
- Ա. երէց. — Փառք հօր.
- Սարկ. — Այժմ և միշտ. և կս խաղ.
- Ա. երէց. — Օրհնութիւն.
- Սարկ. — Եկեսցէ — փոխ.
- Ա. երէց. — Անձն իմ ի ձեռս քո.

- Սարկ. — Աղաչեսցուք.
- Քահ. — Տէր Աստուած մեր, դու պահեա.
- Դասէղաս. — Խաղաղութեամբ քով.
- Քահ. — Աւետարան (հանգստեան).
- Սարկ. — Սուրբ խաչիս.
- Քահ. — Պահպանեա.
- Ա. երէց. — Հայր մեր.
- Անկանիմք.
- Քահ. — Ընկալ քաղցրութեամբ.
- Աստուած յախտենական.
- Որդի Աստուծոյ.
- Միաբան. — Փոխէփոխ. — Հաւատով խոստովանիմ.
- Ա. երէց. — Վան սրբուհոյ Աստուածածնի.
- Սարկ. — Սուրբ զաստուածամինն.
- Քահ. — Ընկալ տէր.
- Ա. երէց. — Հայր մեր.
- զհանգստեան աղօթս.
- Քահ. — Փառք քեզ տէր Աստուած մեր.
- Ա. երէց. — Օրհնեալք եղերուք:

Handwritten text, likely bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher but appears to contain several lines of script.

||

||

||

Հ Կ Ա — ՆՈՆՈՎՈՐՈՒՄՆԵՐ

« Ազգային գրադարան »

NL0151215

The image shows the front cover of an old book. The cover is decorated with a marbled paper pattern, specifically a 'stone' or 'shell' marbling, which consists of dark, irregular, cell-like shapes in shades of black and dark green, set against a lighter, yellowish-tan background. There are also small, scattered red and pinkish spots throughout the pattern. The book is bound on the left side, with the spine visible. A small, rectangular white paper label is affixed to the top right corner of the cover, featuring the handwritten number '499' in blue ink. The book is placed on a dark, possibly brown or black, surface.

499